Arne Blomberg

SÖRMLANDSLÅTEN

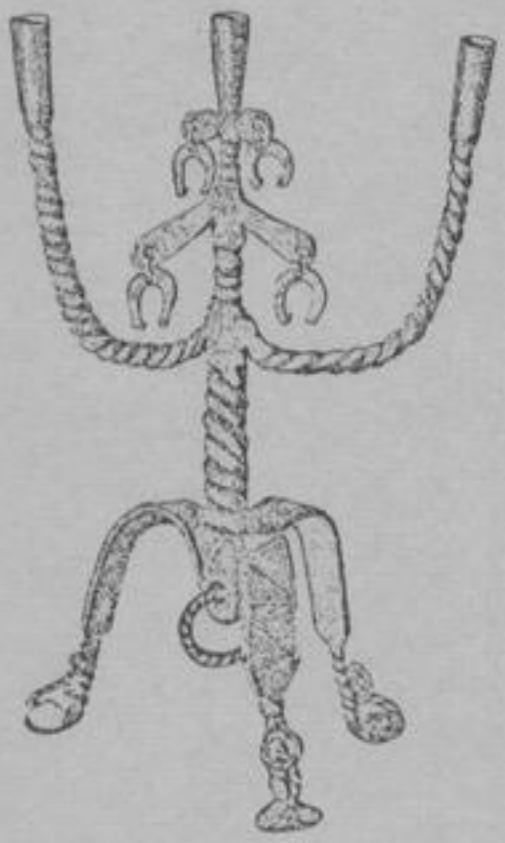

NR 3 1970

UR INNEHÅLLET:

Inspelning av folkmusiktradition
Folkloristiskt fältarbete
Seth Carlsson död
Om Gullik Falk
Västsvensk arkivforskning

TRETTONDAGSGILLE I JÄRNA DEN 5.1.1971

Se sid. 3!

SÖDERMANLANDS SPELMANSFÖRBUND • SÖRMLÄNDSKA UNGDOMSRINGEN

DETTA NUMMER INNEHÅLLER:

INLEDNING, Arne Blomberg 2

BARN- OCH UNGDOMSTING 1971 3

TRETTONDAGSGILLE KALLELSE 3

OM INSPELNING AV FOLKMUSIKTRADITIONER, Jan Ling 4

SETH CARLSSON, NÅGRA MINNESORD, Gustaf Wetter 7

FOLKLORISTISKT FÄLTARBETE, Juno Boberg 9

1970, Sune Åhberg 14

EN BESKRIVNING ÖVER GULLIK FALK, Nils Olsson 15

VÄSTSVENSK ARKIVFORSKNING 18

REGISTRERING AV UPPTECKNINGAR, Arne Blomberg 20

SJÄLVSKRIVET 21

METALLARBETAREN GUSTAF ERICSSON, Gunnar Granberg 22

Sörmlandslåten distribueras till medlemmarna i Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen. Utomstående kan göra en prenumeration på spelmansförbundets cirkulär (inklusive SÖRMLANDSLÅTEN) för ett år genom att sätta in kr 8:-- på postgiro 12 24 74, adress: Södermanlands Spelmansförbund, c/o Bo Classon, Södertälje. Skriv "Cirkulärprenumeration" på talongen.

Upplaga 1000 ex Utkommer 3 gånger per år.

Redaktör: Arne Blomberg, Holmfastvägen 8, 151 36 Södertälje

Arne Blomberg:

UPPTECKNINGSARBETE

Ännu ett temanummer av SÖRMLANDSLÅTEN har sett dagens ljus. Denna gång behandlar bladet alltså uppteckning av dans och musik. Det är förvisso ett ämne som åtminstone tidigare endast intresserat ett fåtal människor.

På senare år har allt fler blivit intresserade av att hämta material från olika arkiv för att på så sätt förnya sin repertoar.

Det är min förhoppning, att artiklarna i detta nummer kan stimulera några att gå ut och rädda de ännu kvarlevande traditionerna åt eftervärlden. Är du intresserad eller har frågor du vill ha svar på, så hör av dig!

Om konsten att göra ett program av ett obearbetat arkivmaterial handlade Sundbyholmskursen, som hölls under Allhelgonahelgen. För spelmännen var detta första gången man samlats till en kurs av den här omfattningen, men även för dansarna, som ju är vana vid kurser, var det en "kurs annorlunda". Många deltagare har i efterhand uttryckt stor belåtenhet med kursen och det kommer säkerligen att bli fler kurser framöver!

När den värsta vintern är över, kommer nästa nummer av SÖRMLANDSLÅTEN ut, om inte red. dessförinnan drabbas av kinesiska snuvan eller annat ont. Det numret kommer bl.a. att innehålla en mycket intressant artikel om Tystbergavisan: "Från skillingtryck till poplåt - några vidrag i parallellforskning av Gustaf Wetter." Vidare presenteras Barn- och Ungdomstinget i Eskilstuna mer utförligt än i detta nummer. Vårnumret får troligen som tema: LÅTAR!

Som vanligt har det tagit längre tid än beräknat att få ihop ett nummer av SÖRMLANDSLÅTEN, men det är min förhoppning, att bladet når dig före jul och därför radar alla styrelsemedlemmarna från Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen upp sig på ett led, tackar varandra för ett gott samarbete under året, tackar alla medlemmar och övriga inblandade för alla goda insatser samt bugar och tillönskar alla goda och glada dansare och spelmän inom och utom Sörmland

en

GOD JUL

och ett

GOTT NYTT ÅR!

BARN- OCH UNGDOMSTING 1971

Rekarne Folkdansgille, Eskilstuna, svarar för arrangerande av Riksting för Barn och Ungdom under dagarna 17-21 juni 1971. Deltagarantalet beräknas bli 1.500-2.000 personer.

Preliminärt program

17 juni	Välkomstsamkväm, Folkan
18 juni	Stadsrundtur Invigning i sporthallen
19 juni	Uppvisning på olika platser Garden Party på Sundbyholm
20 juni	Festtåg till Parken
21 juni	Utflykt till Mariefred

Vi hoppas innerligt, att Sörmlands Spelmansförbunds medlemmar möter upp till detta arrangemang, som kommer att omfatta mängder av dans och musik.

Vi ber att få återkomma med inbjudan, innehållande det definitiva programmet.

REKARNE FOLKDANSGILLE

TRETTONDAGSGILLE DEN 5 JANUARI 1971

1971 inleder vi med ett stort trettondagsgille på Rönneberga Bygdegård i Järna.

För högst en tia får du lite julgott i magen samt spela och dansa så mycket du vill. För spelmännen finns alla möjligheter till dans-, all- och buskspel.

Arrangörer är Järna-Turinge Folkdansgille och för att de inte ska behöva slakta några grisar i onödan, vill de gärna att du anmäler dig senast den 2 januari till:

	Gun Jonsson	tel. 0755/35858
eller	Inga Eriksson	tel. 0755/70089

Båda träffas säkrast efter kl. 18.00.

Är du osäker på vägen, så fråga Gun eller Inga. Kanske kan de förmedla skjuts också!.

Välkommen!

Jan Ling:

OM INSPELNING AV FOLKMUSIKTRADITIONER

Föreliggande PM avser att vara ett underlag för diskussionen kring inspelning av kvarlevande folkmusiktraditioner. I dess första del redogörs översiktligt för hur dessa traditioner kan vara beskaffade och hur fakta därom kan säkerställas. I den andra delen upptas några konkreta problem i samband med själva inspelningen. Det bör betonas att detta PM bygger på egna erfarenheter av traditionsinspelning under enbart en 4-årsperiod och det kommer följaktligen att behövas en komplettering av många övriga deltagares rön, som sträcker sig över decennier.

I. När folkmusik inspelas 1965 så är det ett källmaterial från 1965.

Det kan kanske verka onödigt att ens skriva ned en sådan truism, men den är trots allt behövlig. Det förekommer tyvärr, att man vid inspelning av folkmusik har en förutfattad mening om materialet, ungefär så som många av 1800-talets insamlare: då jagade man "forntidens" musik. Vi har en benägenhet att förutsätta att den musik vi insamlar idag klingar exakt likadant som under 1800-talet. Båda inställningarna är felaktiga och förringar sanningsvärdet av det inspelade materialet.

Låt oss ta ett exempel. Vi är ute för att spela in nyckelharplåtar och träffar en spelman, som använder ett instrument från 1800-talets mitt, spelar låtar som bevisligen spelats vid denna tid och som han lärt sig vid 1900-talets början av då äldre nyckelharspelmän. Nå, här har vi väl ett säkert 1800-talsmaterial och kanske vi t.o.m. kan tänka oss att musiken lät likadant på 1700-talet, då både instrumenttyp och låttyp tillhör detta tidsskede?

Spelar vi nu in låten, intervjuar spelmannen om hur det var förr, då han var aktiv spelman och tillfredsställda drar oss tillbaka, har vi sannolikt undandragit viktiga fakta för forskningen.

I det aktuella fallet visade det sig

1. att instrumentet hade genomgått förändringar:

a) Ljudpinnen hade gjorts av modern typ.
b) Strängarna hade utbytts mot andra typer av annat material
c) Tonstegens inbördes storlek hade förändrats i enlighet med en kammarorgel.

Både instrumentklang, ljudstyrka och intonation hade således blivit annorlunda enbart under den tid spelmannen s j ä l v trakterat nyckelharpan.

2. att låtarna spelades på ett annat sätt:

a) Tempot hade ökat, vilket framgick vid försök att låta ett danspar,som tidigare (omkr. 1910) dansat till spelmannens musik, konfronteras med och söka dansa efter samma låtar.
b) Vissa repriser hade gjorts om, vilket framgick av en kontroll med uppteckning utförd av Olof Andersson på 20-talet av samma spelman.
c) Genom att stråkhållningen förändrats utfördes nu också bordunspelet annorlunda.

Liknande problem gäller även vokalt material, där ofta tempi liksom många andra uppförandepraktiska detaljer förändrats.

Vi måste gå förutsättningslöst tillväga och noga granska källmaterialet redan vid inspelningstillfället. Även om den musikaliska traditionen har rötter i tidigare epoker, kan åtskilligt ha förändrats enbart under de senaste 50-60 åren. (Några exempel på tillvägagångssätt ges i detta PM:s andra del.)

Den musik som bevisligen har starka rottrådar i 1800-talets folkliga musik, såsom fallet var med ovanstående exempel, kan snart inte längre erhållas. Spelmän och sångare, som själva upplevt musiken i 1800-talets allmogesamhälle, är nu i 80-årsåldern, de sista som kan ge forskningen de viktiga skärvor, kring vilka vi så småningom kanske kan bygga en sann bild av äldre dagars folkliga musikliv. Det är naturligtvis dessa människor som i första hand skall spelas in och intervjuas. Vi måste dock göra klart för oss, vilka förändringar som melodin och dess utförande kan ha genomgått under decenniers påverkan från andra musikaliska miljöer.

Men de speciella folkmusiktraditioner som utbildats under 1900-talet är också i sig själva ett källmaterial. Det finns ingen möjlighet att i ett PM av föreliggande art ta upp alla problem som är förknippade med en dylik undersökning, vari nyare metoder, använda framförallt inom sociologisk forskning, borde vara normgivande. Jag ber tills vidare att få hänvisa till Otto Andersson bok "Spel opp I spelemänner", som är en första översikt över denna epok. För att väcka debatt har jag formulerat några frågeställningar om detta tidsskedes folkmusik.

a) Anordnades spelmanstävlingar på Er ort? I så fall när och av vem? Hur inverkade dessa på spelmännen? (Jag har vid många tillfällen mött spelmän som berikat sin låtrepertoar vid dessa tävlingar, lärt sig annan fiolhållning, övergivit den gamla benämningen på instrumentet. Många har varit ytterst stimulerade och har åratal i förväg förberett de 2 eller 3 låtar de skulle framföra.)

b) Vi vet att hälsingelåtar på 1920-30-talet spelades i flera olika delar av landet. Vad hände då man återgick till de "inhemska" låtarna? Fanns traditionen då kvar i någon slags underström, var den förändrad när den åter blev populär, dvs påverkad av det främmande stilskiftet?

c) Har spelmän lärt sig melodier ur Svenska låtar eller andra tryckta låthäften? (Exempel finns på hur detta gått via en notkunnig spelman.) I vad mån tror Ni dessa låtar genomgått förändring då de vandrat över ett tryckt mellanled i traditionen?

d) Fanns en aktiv hembygdsrörelse vid vars sammankomster man sjöng folkliga visor, dansade sånglekar eller spelade låtar? Sjöngs folkliga visor i skolan? Var det läraren som tog initiativet och utgick han från någon tryckt bok?

e) Var, när och av vem bildades det första spelmanslaget? Är det fast organiserat med regelbundna övningar? Spelas efter noter, arrangemang och liknande? Hur rekryteras spelmännen?

1. Äldre spelmän, som tidigare spelat till dans?
2. Musiker, som tidigare inte haft någon kontakt med folkmusiken?
3. Båda kategorierna 1-2?

Vid vilka tillfällen uppträder spelmanslaget?

f) Vad har radio och TV betytt för den folkliga musikutövningen? Spelar man mindre nu än förr. Stimulerar folkmusikprogrammen till eget musicerande?

g) Hur inkom de nya musikströmningar, som innebar att folkmusiken helt eller delvis kom att inta en underordnad ställning i socknens musikliv? (T.ex. nya, moderna danser: jumpa, foxtrot, one step osv.)

Ovanstående frågor får inte betraktas som ett formulär utan enbart såsom slumpvis utvalda exempel på sådant som vi borde ha svar på för att kunna göra oss en sann bild även av den äldre folkmusiktraditionen.

Beträffande materialsamling av nutidsskiktets folkmusiktradition skulle jag således vilja betona vikten av en noggrann och förutsättningslös insamling av fakta och ett försök att kartlägga inte bara de eventuella kvarlevor från 1800-talets folkliga musikaliska miljöer och den förändring de genomgår, utan även hur den folkmusik som spelats idag är förknippad med olika strävanden under 1900-talets förra hälft att hålla ett musikaliskt arv vid liv. Det är lätt att vi annars om några decennier eller något halvsekel blir betraktade som ett slags historieskrivande 1600-talsgöter och beskyllas för att hellre förgylla en "forntid" än sakligt ge fakta om en till synes mindre poetisk samtid.

II. Inspelningens problematik.

Denna del av föreliggande PM skall söka ge exempel på några frågor om musikinspelning och intervju. Bland dem som sysslat mest med dylik traditionsinspelning är Matts Arnberg vid Sveriges Radio, som delgivit sina synpunkter i en intressant uppsats, "Om traditionsinspelningarna och om dem som sjöng" (Den medeltida balladen, En orientering och kommentarer till Sveriges Radios inspelningar, under red. av Matts Arnberg, Sthlm 1962 s. 32 ff.)

De frågelistor som Nordiska museet utsänt i samband med sina etnologiska undersökningar är likaledes ovärderliga, trots att de delvis nu börjar bli föråldrade; de frågor som kunde ställas till de äldsta meddelarna 1944 är ofta helt främmande för dagens 80-åringar. Någon typ av frågelista eller av protokoll bör komma till stånd såsom resultat av denna konferens. Liksom i föregående del av detta PM skall här endast antydas vissa viktiga problem, omkring vilka jag hoppas skall uppstå en fruktbärande diskussion.

Tycker meddelarna att kvväsarvalsen är mycket gammal - då är kvväsarvalsen mycket gammal!

I första hand gäller det vid inspelning att inte uppträda som auktoritet. I och med att man "rättar" spelmannen eller sångaren, talar om att han eller hon har fel, det är ingen gammal låt, den heter inte så, den saknar betydelse osv, snedvrids hela undersökningen. Det är dessutom ofta ett viktigt material som på detta vis går förlorat.

Exempel:

Vid en undersökning av uppländska folkmusiktraditioner 1961-62 inspelades inte Gärdebylåten. Denna hade spelmännen fått via radion och låten hade på intet sätt någon äldre anknytning till uppländsk spelmanstradition. Det var ett fruktansvärt misstag. När materialet sedan började bearbetas, visade det sig att just denna typ av källa behövdes och en ny inspelningsresa måste göras. För att kunna bedöma spelmännens tradition kunde man nämligen utgå från Gärdebylåten, vars ursprungsförlaga lätt kunde kontrolleras som ett slags riktmärke; vissa spelmän hade smält in låten i sitt övriga stilskikt av låtar och förändrat den i enlighet med traditionen, andra behöll den exakt ton för ton osv. Utifrån detta kunde sedan övriga låtar källkritiskt bedömas med relativt stor säkerhet.

Vi bör ha vetskap om spelmannens eller sångarens h e l a repertoar. Vi bör veta, inte bara vilka polskor spelmannen fått av någon äldre person (en uppgift som måste kontrolleras), utan även om han eller hon spelar eller sjunger dagens schlager och i så fall vilka. (Tore Skogmans låtar vinner många spelmäns gillande).

Innan själva inspelningen sätter igång tror jag det är viktigt att tänka på följande: Att spelmannen eller sångaren inte är jäktad eller irriterad och känner att de har intresserade lyssnare. Intervjuarens roll skall vara att entusiasmera och försiktigt lirka fram låtarna men i övrigt vara så passiv som möjligt.

En längre uppvärmning är ofta nödvändig. Man talar om ovidkommande saker. De bästa resultaten tror jag kan erhållas genom att man på detta sätt känner sig som gamla bekanta och att intervjuaren visar ett personligt intresse för meddelaren även utöver vad han eller hon kan prestera musikaliskt. För Er som är hemmastadda i bygden är naturligtvis detta inget problem.

Det kan ofta vara lämpligt att redan under "uppvärmningen" spela in något av det ovidkommande pratet

och därefter spela upp det, vilket alltid brukar vara en glad upptakt. Därefter kan samtalet ledas in på meddelaren själv; han eller hon vänjer sig därigenom att prata utan spänning, alltmedan bandspelaren går. (Beträffande intervjutekniska problem hänvisas till Edmund Dahlström, Intervju- och enkätteknik, 2 uppl. Halmstad 1960).

Bäst är att på förhand veta vad man vill ha reda på men söka få fram detta under samtal, i synnerhet undvika direkt utfrågning. Meddelaren kan annars känna sig tvungen att "hitta på något" för att tillfredsställa intervjuaren. Ett fåtal av de punkter som är av vikt för den vetenskapliga bedömningen av spelmannens låtmaterial gives här nedan. En diskussion om detta och flera andra vore av mycket stort värde.

A. Spelmannens biografi (huvudvikten lägges vid hans kontakt med musik i olika sammanhang från barndomen och framåt). Registrera hans kännedom om bedömning och värdesättning av olika musikstilar, inte bara folkmusik utan även gammal dansmusik, klassisk musik, jazz osv.

B. Spelmannens musikutbildning (hur lärde han sig spela sitt instrument - hos lärare eller genom att "titta på andra spelmän" eller en kombination av båda?) Spelar han efter noter? I så fall, vilket notmaterial äger eller har spelmannen ägt?

Inspelning av låtar

a. Registrera instrumentets stämning och hur instrumentet stämmes.

b. Låt spelmannen spela alla låtar han kan; även om det skulle komma en rad yngre melodier med är det av vikt för den vetenskapliga bearbetningen att känna hela hans repertoar.

c. Musicerar han tillsammans med andra musiker, sök att samla de ifrågavarande musikerna och spela in deras ensemblerepertoar.

Huvudregel

Inspelningsband är förhållandevis billigt. Spela hellre in för mycket än för litet, ta med intervjuer och samtal i deras helhet. Det tillkommer bearbetaren att avgöra vad som sedan är värt att behandla. Vetenskapsmannen har därmed en kontroll att inte intervjuaren ställt ledfrågor och miljön kommer fram på ett annat sätt än om till synes oviktiga moment ej tas med. (Naturligtvis måste inspelningen göras med urskillning så att inte ovidkommande stoff dominerar. Det är ju spelmannen, hans musik och musikutövning det gäller att registrera.)

I samband med berättelsen visar det sig ofta att det automatiskt kommer låtar eller visor och ofta går intervju och sång eller spel jämsides. Det gäller då att söka ta reda på fakta om låten eller visan. En abrupt fråga som t.ex.: Vem har Du lärt Dig den av? kan ge felaktigt resultat och ändå värre är det om man ger eget förslag: Har Du lärt Dig den låten av farfar? Svaret på en sådan fråga blir ofta "Ja", även då spelmannen är osäker eller inte vet. Han ställs ju inför en situation, varvid han omedvetet kanske suggererar sig fram till det svar som intervjuaren, likaledes omedevetet, önskar sig! En sådan frampressad uppgift är värdelös och betyder en oreparerbar felkälla.

För att kunna genomföra en lyckad inspelad intervju och upptagning av musik fordras bl.a. följande:

a) En genomtänkt frågelista, som intervjuaren helst skall ha i huvudet, baserad på grundläggande kännedom om traktens äldre musikliv. (Ofta finns åtskilligt material att tillgå i landsmålsarkiven.)

b) Direktkontakt och ömsesidigt förtroende mellan intervjudare och meddelare, där den senare är auktoritet.

c) En kritisk granskning av de erhållna uppgifterna så att intervjuaren tror sig ha fått en detaljerad och sann faktasamling. Dubiösa uppgifter måste genast kontrolleras genom en fortsatt utfrågning.

d) Intervjuaren bör kunna entusiasmera sångaren/spelmannen att sjunga/spela så att han/hon verkligen känner sig inspirerad. Det är ju fråga om en folkmusikalisk prestation.

e) Spelmannen och sångaren skall hela tiden ha en känsla av att de bestämmer vad de vill spela och sjunga, även om intervjuaren inriktar sig på att erhålla en äldre typ av låtar och visor.

Transkrivande spelman på Gotland i Ala 1970

FÖRBUNDETS FÖRSTE ORDFÖRANDE, SETH CARLSON, DÖD.

Några minnesord.

Godsägaren Seth Carlson, Vinäs, Västra Ed, avled den 1.11.1970. Han var sörmlänning, född i Strångsjö, Stora Malm, den 3.10.1884. Han var son till köpmannen Seth Carlson senior.

Efter merkantila studier i Norrköping skötte han sin faders diversehandel till 1931, då han avvecklade och sålde affären.

1935 inköpte han det vackra Vinäs i Tjusts härad, ett gods med urgamla anor, bl.a. från Bo Jonsson Grip på 1300-talet.

Seth Carlson var en praktisk karl med ovanliga organisationstalanger. Dessa hans egenskaper kom väl till pass för Södermanlands Spelmansförbund, som bildades midsommardagen 1925, det första i sitt slag i Sverige. Han blev också den förste ordföranden och det var förresten till stor del hans förtjänst, att just Sörmland fick den första spelmansorganisationen.

Han hade den verkliga pionjärandan; han samlade spelmän till tävlingar och spelmansträffar, han gav förbundet en fast organisation med en arbetsvillig och arbetsglad styrelse och han lade grunden till att den på många håll spridda spelmansrepertoaren samlades i det till en början anspråkslösa arkivet.

Spelmanstävlingarna och spelmansträffarna blev synnerligen välbesökta under hans tid som ordförande och många minns än den stora publiktillslutningen i Malmköping, Nyköping, Södertälje och framförallt Julita Skans, där två stora stämmor hölls 1927 och 1928, och på Vibyholm 1929.

Seth Carlson älskade den svenska och speciellt då den sörmländska folkmusiken och sina kontakter med sina vänner bland de sörmländska spelmännen uppehöll han även sedan han 1935 flyttat till Vinäs i Småland. På flera stora hembygdsfester på det anrika godset har sörmländska spelmän medverkat. Jag minns särskilt friluftsgudstjänsterna på en vacker bergslutning på en ö i Storsjön, där ett enkelt kors av två hopspikade björkgrenar, fästade vid ett bord, utgjorde högaltaret och där 30 spelmän i sockendräkt spelade psalmerna. När gudstjänsten var slut, sade jag till den tjänstgörande prästen:"Hela denna gudstjänst har givit mig en vision av Jesu bergspredikan." - "Någon vackrare plats för en friluftsgudstjänst än Vinäs Ekholme finns inte", sa' prästen,"men min Herre och mästare hade det inte så bra som jag: han hade inga spelmän...." De stora friluftsspelen med motiv från den minnesrika bygden inramades alltid av folkmusik, som uppskattades av alla, inte minst av dem som hade nöjet att aktivt deltaga. Därom kan den som skriver dessa rader ge ett helhjärtat vittnesbörd.

Seth Carlson var Södermanlands Spelmansförbunds förste hedersledamot och en av de första, som fick spelmansmärket i guld. När han år 1959 fyllde 75 år, planterades på gårdstunet en pyramidek, som mottagaren och hans familj ömt vårdat. Det lilla trädet har nu växt och blivit stort och mäktigt. Det är för de sörmländska spelmännen ett gott tecken: är växtkraften och jordmånen goda, kan av en ringa början bli en god och välsignelserik fortsättning.

För att hedra ägaren till Vinäs, hans hustru, barn och anhöriga, utlystes 1964 en kompositionstävlan, som omfattades med det allra största intresse av hans sörmländska spelmansvänner. Ett 20-tal melodier blev komponerade och överlämnades den 3.10.1964 på Seth Carlsons 80-årsdag. Dessa polonäser, valser, brudmarscher, skänklåtar och kyrkliga visor kommer att bli spelade som en erinran om den bestående gärning, som den avlidne utfört till fromma för svensk folkmusik. Ett ord ur Havamal tycker jag passar utmärkt för detta hans verk:

> Gör du något gott med möda,
> skall mödan fara,
> det goda vara.

Krönikespelet Legenden om Vinäs från år 850 uppfördes på Vinäs Ekholme den 28.6.1959. Redaktör Olof Löttiger, Borgholm, låter där den unga Sigra sjunga ut sin längtan efter det okända, det kommande. Jag tillåter mig citera en strof, som kunde ha blivit skriven för den nu avlidne spelmannen, natur- och friluftsälskaren på Vinäs:

> En doft av en blomma, en doft av en vind
> och vågor, som slå emot strand,
> de tänder en oro i hjärta och sinn',
> en längtan till okända land.

Seth Carlson jordfästes i Västra Eds kyrka den 7.11.1970. Officiant var kyrkoherden, teol. doktorn Gunnar Wertelius Akten inramades med musik av följande medlemmar ur Spelmansförbundet: Thure Wedberg och Arne Blomberg, fiol, och Gustaf Wetter, altfiol. Trion spelade En spelmans jordafärd av W E Öst före jordfästningen och som avslutning Tystbergavisan. Efter ett anförande av Wetter sänktes förbundets florbehängda fana tre gånger över stoftet av den medlem, som alla sörmländska spelmän har anledning att bevara i ljus och tacksam hågkomst.

Må han vila i frid!

Katrineholm den 11.11.1970

Gustaf Wetter

Andante

Hyrdlig vise

Komp. till den
Dec 1959. Jola kul-
ors 75-årsdag.

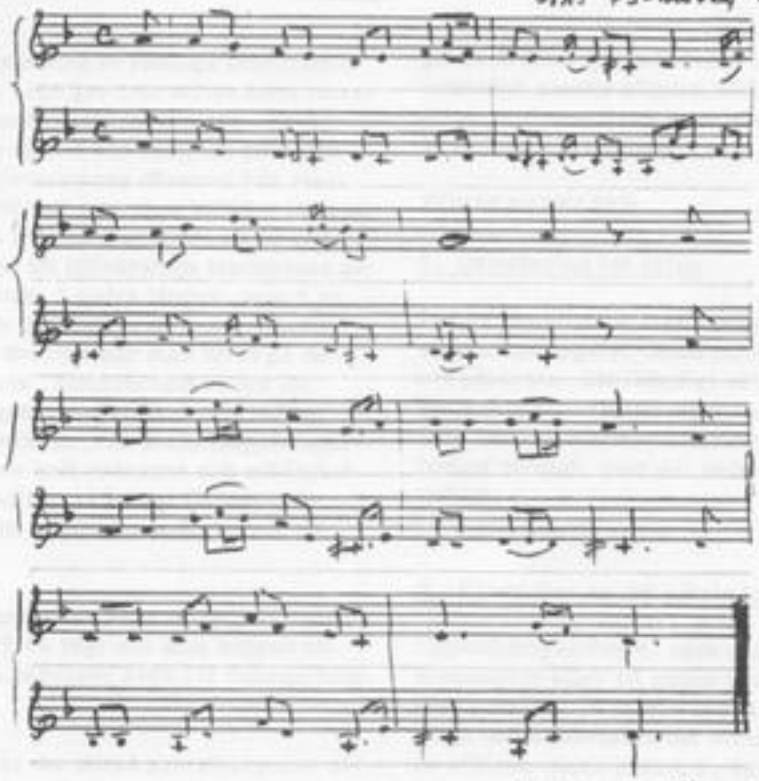

Sigrids Vise
ur Ostfältarnas
Sångbok

Ur Krönikespelet "Legenden
om Vinäs" uppfört på Vinäs
Ekholme den 28.6.1959

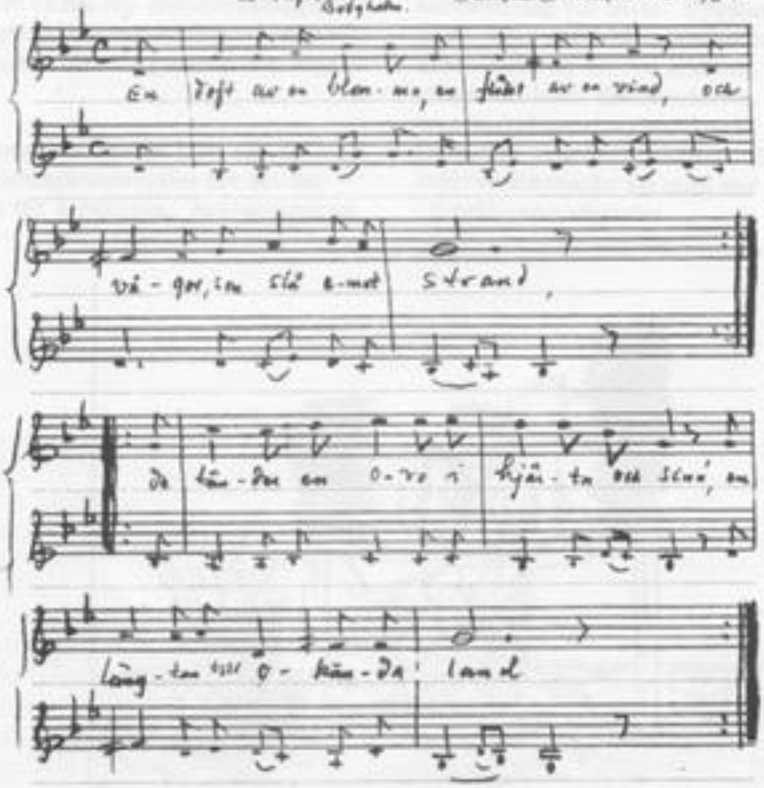

Juno Boberg:

FOLKLORISTISKT FÄLTARBETE

Några synpunkter på insamling av traditioner om folklig dans.

Att intresset för insamling av folkliga traditioner har ökat de senaste åren ger inte minst detta temanummer av "Sörmlandslåten" belägg för. Tyvärr finns detta intresse enbart hos enskilda personer och föreningar. Statsmakterna däremot har visat ett mycket ljumt - för att inte säga kyligt - intresse samt stor ovilja att avsätta medel till ett så pass "skumt" projekt som att tillvarataga traditioner av folklig dans och musik. I andra länder, som t.ex. östblocket, har man lyckligtvis en annan inställning till det hela. I Sverige har man först på de allra senaste åren via "Samarbetsnämnden för svensk folkmusik" gett visst ekonomiskt bidrag för vis- och låtinspelning. Vid dessa inspelningar har fältarbetarna inte haft resurser och möjlighet att ta upp de till musiken så intimt förknippade danstraditioner, som många spelmän kunnat ge upplysning om.

Inspelningen av folkmusiken sker sedan juli 1970 helt i Svenskt Visarkivs regi och man hoppas att redan under 1971 få resurser även för dansuppteckning.

Som läget är idag, är det alltså privatpersoner eller medlemmar av dansföreningar, som på eget initiativ ger sig ut på fältarbeten. Insamlingsresultatet kan bli till stort värde för dansforskningen, om materialet uppfyller de kvalitetskrav som erfordras samt inte minst blir tillgängligt för forskarna.

Jag vill med denna uppsats nämna litet om det som erfordras av uppteckningsmaterialet för att det skall bli användbart för forskaren. Anvisningarna gäller främst uppteckningar av dans, men de är samtidigt ganska allmänt hållna, varför jag hoppas att uppteckknare även inom andra ämnesområden skall kunna nyttja dem.

FÖRBEREDELSER

1. Orientering om orten

Det är lämpligt att man inhämtar elementära kunskaper om bygden, innan fältarbetet på en annan ort påbörjas. Ett lämpligt sätt att göra detta på är att läsa folklivsskildringar och reseskildringar från orten och studera kartor. Detta kan kanske tyckas onödigt, men det underlättar fältarbetet betydligt.

2. Förstudier av det lokala traditionsmaterialet

Uppteckningsarbetet, vare sig det äger rum på hemmaplan eller på annan ort, bör föregås av studier i ämnet. Ju större insikt man har i vad för slags danstraditioner det finns på platsen och hur de utförts, desto större är ens möjligheter att åstadkomma en kvalitativt bra uppteckning. I avsnittet "Testfrågor och källkritiska frågor" återkommer jag till detta. Förstudierna kan ske på flera olika sätt. Man bör kontrollera i hembygdsarkiv och i de större arkiven, ifall det finns uppgifter om lokal danstradition. Arkivstudier är emellertid ganska tidsödande. Många arkiv är dessutom svåröverskådliga. En annan aspekt på arkivstudierna är att man ser de luckor som finns i traditionsmaterialet.

Fältarbetet underlättas av noggranna förstudier.

Man bör vid sina förstudier även granska litteratur som rör ämnet, i t.ex. Nils Anderssons "Svenska låtar", där varje landskap finns representerat med en eller flera volymer melodisamlingar, finns även ofullständiga uppgifter om dans.

Med ledning av de uppgifter om danser man finner vid förstudierna bör man göra upp en "fyndlista", vilken medföres under fältarbetet och kan ligga till grund för frågorna vid intervjun.

3. Förteckning över sagesmän

Man bör göra upp en förteckning över de traditionsbärare man ämnar besöka. Listan bör uppta namn, adress och ålder samt eventuella anmärkningar om sjukdom e.d., vilket gör att den sagesmannen bör prioriteras.

Hur får man kännedom om sagesmän? Problemet är väl störst, om man skall utföra sitt arbete på en främmande ort, där man inte har personlig kännedom om befolkningen. Ett sätt är att ta kontakt med institutioner, som bedriver eller har bedrivit fältarbete inom området. Dessa kan ge tips om sina lokala meddelare. Ytterligare tips kan man få av förtroendemän inom orten, t.ex. en pensionerad polis. Har man väl fått kontakt med en traditionsbärare brukar denne ofta kunna ge anvisningar på andra. Söker man bärare av äldre tradition, kan ett besök på ortens pensionärshem löna sig. Ett annat tips är att bevaka födelsedagsnotiserna i familjespalten i lokaltidningen. En mycket viktig grupp traditionsbärare är skolbarnen. I deras lekar och danser har många äldre drag konserverats.

4. Teknisk utrustning

Oberoende av vilken utrustning man ämnar utnyttja vid fältarbetet bör denna vara i gott skick och av god teknisk kvalitet.

a) Bandspelaren

Bandspelaren bör vara av portabel typ. Den bör helst vara oberoende av yttre strömkällor, dvs den bör ha batteri- eller ackumulatordrift. Många portabla batteribandspelare kan dessutom anslutas till nätet. Man bör ställa ganska höga tekniska krav på den bandspelare som skall utnyttjas. Tyvärr är det så, att ju bättre en bandspelare är, desto mer kostar den, varför man kan bli tvungen att låna utrustningen. Av de portabla bandspelare som uppfyller de tekniska kraven finns det idag bl.a. två märken i marknaden, som ligger i någorlunda rimlig prisklass, nämligen Tandberg mod. 11 (ca kr 1.700:-) och Uher 4000 Report L (ca kr 1.200:-). Av bandspelare i proffsklass kan nämnas Nagra III och IV, men priserna ligger då 5 - 7 gånger högre.

En förstklassig inspelning fordrar dessutom en bra mikrofon (som klarar bandspelarens tonomfång) och ett till bandspelaren rätt avpassat lågbrustonband. Självklart måste man ju också kunna sköta utrustningen rätt. Jag rekommenderar den oerfarne att studera den speciallitteratur som finns om bandinspelning, t.ex. Kjell Stenssons "Banda bättre".

Inspelningens kvalitet beror även på andra omständigheter, t.ex. bandhastighet. Ju högre hastighet, desto bättre kvalitet, men samtidigt åtgår det ju mera band. Vid musik- och dialektinspelning bör man kosta på sig att utnyttja bandhastigheten 19 cm/s. Om det enbart är tal på bandet, kan man kompromissa med den mer ekonomiska hastigheten 9,5 cm/s.

Inspelningslokalen har också stor betydelse för kvaliteten. Man bör undvika en lokal med störande bilj ud (t.ex. väggklocka) eller ekoeffekter. Ett mindre rum med gott om textilier dämpar dessa effekter.

b) Kameran

En stillbildskamera är i många avseenden värdefull vid fältarbetet, men i ännu högre grad finns det behov av en filmkamera för inspelning av själva danserna. Film- och anskaffningskostnaderna blir emellertid ganska höga, speciellt som man helst bör ha synkroniserat ljud. En 16 mm kamera med s.k. pilottongivare till en bandspelare vore idealet, men vem skulle bekosta det? Amatören får istället nöja sig med en "Super 8" och ej synkroniserat ljud på en lös bandspelare. Det senare alternativet ställer sig någorlunda rimligt rent ekonomiskt för en ambitiös förening. Vissa exklusivare "Super 8" lär vara utrustade för synkron ljudupptagning.

INTERVJUMETODER

1. Den fria intervjun

Den fria intervjun går så till, att man låter sagesmannen berätta fritt. Skulle han någon gång avvika för mycket från ämnet, kan man leda in honom på rätt spår genom någon fråga.

Denna metod, som rekommenderas av många forskare, har både sina för- och nackdelar. Bland de främsta fördelarna räknas det faktum att meddelaren inte påverkas av utfrågaren, men metoden är å andra sidan ganska tidskrävande och leder inte snabbt till resultat. Man får dessutom kanske en mängd uppgifter som ligger utanför det sökta traditionsområdet. Jag vill emellertid i detta sammanhang påpeka, att alla uppgifter bör tagas tillvara, även om upptecknaren inte själv är intresserad av det erhållna materialet. Ofta händer det att man i sitt sökande (se nedan om testfrågor) träffar folk,

som visserligen inte är insatta i danstraditionen, men kan vara utnärkta meddelare av en annan folklig tradition. Dessa människor bör man inte bara gå förbi. Är man inte själv intresserad att göra en uppteckning, bör man åtminstone göra en anteckning om deras namn och adress etc samt specialitet, vilket vidarebefordras till något arkiv.

2. Den s.k. dirigerade intervjun

Detta är nog den vanligaste intervjumetoden. Man ställer frågor till traditionsbäraren och han svarar. Man bör emellertid inte hålla "låda" själv utan endast komma med frågor när meddelaren pratat färdigt. Man skall akta sig för provocerande eller ledande frågor av typen: "Lärde du dig den här dansen av pappa?" Varvid svararen för att komma lindrigt undan kanske felaktigt svarar: "Ja."

Fördelen med den s.k. dirigerade intervjun är att man lätt kan hålla konversationen inom de områden man söker.

Var inte för brysk under intervjun!

OBSERVATIONSMETODER

1. Deltagande observation

Deltagande observation innebär, som namnet anger, att uppteckna ren själv som gäst eller liknande deltar i en folkloristisk situation. Det kan gälla ett gravöl, bröllopsfestlighet, midsommarfirande eller liknande. Han kan passivt iaktta eller delta. Fördelarna med deltagande observation är många, även om också den metoden har sina nackdelar. De övriga deltagarna agerar ovetande om uppteckna rens roll som uppteckna re och får inte störas genom t.ex. frågor, ifall något skulle behöva förtydligas. Möjligheterna att föra anteckningar under själva observationen är små och det kan vara svårt att erinra sig alla detaljer och ordningsföljder, när anteckningarna till slut skrivs.

De uppgifter man bör ta med vid en uppteckning från en observation är följande:

1. Platsen (i stugan, på gårdstunet etc).
2. Sociala förhållanden (vem ledde ceremonin, vilka var deltagare etc).
3. Samspelet mellan deltagarna (situationens olika skeden för varje deltagares del).
4. Framställningsteknik (danssätt, sångsätt, mimik, instrument etc).
5. Tidpunkt och varaktighet (t.ex. lördag 20/6 1970 kl 18-02. Ange även ev. pausers placering).
6. Visade känslor och inställningar (såväl traditionsenliga som spontana) hos de deltagande).
7. Förtäring.
8. Observatörens roll.

2. Arrangerad observation

Vid den förra observationsmetoden var deltagarna omedvetna om uppteckna rens roll som insamlare. Vid den arrangerade observationen däremot uppträder uppteckna ren öppet. Han kommer överens med traditionsbäraren om att en folkloristisk situation skall genomföras. Det beror på de yttre arrangemangen samt på deltagarnas inlevelseförmåga, om resultatet blir lyckat (ur autentisk synpunkt) eller inte. Vid den arrangerade observationen kan man mycket väl utnyttja sina tekniska hjälpmedel, t.ex. filma förloppet.

TESTFRÅGOR OCH KÄLLKRITISKA FRÅGOR

1. Testfrågor

Syftet med testfrågorna är att, när man har många

intervjuobjekt, snabbt få fram de bästa traditionsbärarna för att därigenom underlätta fältarbetet. Med de bästa sagesmännen gör man sedan en fullständig intervju.

Testfrågorna bygger på det traditionsmaterial man redan känner till från orten i fråga, dels genom arkivstudier, dels genom tidigare erfarenheter.

2. Källkritiska frågor

Kontrollfrågor utnyttjas av intervjuaren för att konstatera sanningshalten i meddelarens utsagor. Insamlaren bör under intervjuns gång göra anteckningar om oklara punkter för att senare få dem belysta eller tillrättalagda. Ur källkritisk synpunkt är det dessutom viktigt att få reda på mer om sagesmannen (läser han böcker i ämnet? Har han folkdansat i sin ungdom? Har han sett folkdansuppvisningar? etc.)

Viktiga uppgifter om sagesmannen för den källkritiska behandlingen av materialet är bl.a.:

1. Namn och adress
2. Födelsetid och -plats
3. Flyttningar mellan olika orter (ange också när)
4. Släktingar (föräldrar, farföräldrar, morföräldrar, syskon etc)
5. Yrken
6. Skolning
7. Religiös tillhörighet och aktivitet
8. Social status (politisk och annan föreningsverksamhet)
9. Speciella färdigheter och intressen
10. Karaktärsdrag
11. Uppgift om ev. publik samt intervjusituationen
12. Plats och tid för intervjun

Det är inte lämpligt att insamla dessa uppgifter i ett för tidigt stadium i intervjun, utan man bör vänta tills god kontakt med sagesmannen erhållits.

TEXT - KONTEXT

Fackspråket utnyttjar ordet "text" för beskrivningen av själva traditionsyttringen, t.ex. en dans, i vad avser steg, rytm, figuration osv. "Kontext" (dvs "med texten") avser de uppgifter och upplysningar, som jämte själva texten behövs för att belysa traditionens funktion och mening. Den amerikanske etnologen Kenneth S Goldstein utnyttjar en uppdelning

Val av observationsmetod är av stor vikt.

i tre delar av traditionen: 1) Folklore materials (dvs traditionstexten), 2) Folklore processes (traditionens funktion eller bruk), 3) Folklore ideas (sagesmannens egna åsikter om sin tradition).

Det vanligaste felet amatörfolkloristen gör vid sina uppteckningar är att koncentrera sig på texten men försumma kontexten.

1. Traditionstexten

Det finns många sätt att teckna upp en dans. Det bästa är att ljudfilma, men som tidigare nämnts blir detta förfarande ganska dyrt, åtminstone för en privatperson. Det vanligaste sättet har istället varit att göra en beskrivning av dansen i ord, kompletterad med taktangivelser för de olika momenten. Detta sätt att beskriva dansen kräver ingen ytterligare förklaring här - jag ber istället att få hänvisa till de tillgängliga danshandböckerna för folkdanserna, där denna teknik har utnyttjats. Metoden har emellertid så många nackdelar, att en ambitiös insamlare bör pröva att komplettera den metoden med någon annan.

Det finns en hel del andra notationssystem för dans. Från 1700-talet och framåt har man sökt utnyttja olika symboler för dansrörelser, vilka sedan placeras utmed notskriften för musiken. En av de äldsta metoderna konstruerades av fransmannen

Raoul Feuillet. En annan metod skapades vid slutet av 1800-talet av Albert Zorn. Den nu mest utnyttjade metoden konstruerades av Rudolf Laban. Hans metod är mest känd under namnet "Laban notation". Den norske etnologen Jan-Petter Blom har i sen tid konstruerat ett helt nytt system, vilket han utnyttjat för analys av norska folkliga danser. Bloms metod har vidareutvecklats och utnyttjas av Egil Bakka vid den systematiska uppteckning av norska folkdanser, som sker i Norsk kulturråds och Noregs Ungdomslags regi. Metoden är emellertid ganska ny och större praktiska erfarenheter saknas, men den verkar mycket lämplig även för svenska förhållanden. Vad de tidigare dansnotationssystemen beträffar, så ligger deras främsta nackdelar i att vara konstruerade för konstdansen och de blir följaktligen onyanserade vid uppteckning av folklig dans. I litteraturförteckningen i slutet av uppsatsen presenteras något av den tryckta litteraturen för vidare studier i ämnet.

2. Traditionskontexten

Vid insamling av traditionskontexter har forskaren möjlighet att lägga till frågor, som belyser hans speciella forskningsproblem. De uppgifter som här redovisas är emellertid sådana allmänna uppgifter som alltid bör ingå i en kvalitativt bra uppteckning. Om man gör flera uppteckningar från en ort, får man inte glömma att uppgifter om kontexten skall insamlas av samtliga sagesmän.

1. Uppgiftens källa (Av vem har du lärt dig det här ?)
2. Uppgiftens ålder (Hur gammal var du då ?)
3. Situation och plats för framförandet (Kommer du ihåg i vilket sammanhang det skedde ?)
4. Publik vid tillfället (Var du ensam eller fanns det andra där också ?)
5. Funktionen, framställningssättet, verkan på publiken, reaktioner (Varför dansade han då ? Hur reagerade de andra ? osv)
6. Sagesmannens åsikter (Vad tyckte du om dansen ?)
7. Sagesmannens namngivning (Vad brukade ni kalla dansen ? Vad sade ni till spelmannen, när ni ville dansa just den dansen ?)
8. Sagesmannens uppgifter om traditionens spridning (Har du sett någon annan dansa denna dans ? Dansade man den annorlunda då ?)
9. Traderingsprocessen (När började du dansa den själv ?)
10. Traditionens försvinnande och omvandlingsprocess (Har du lärt ut den här dansen till någon annan ? Har du sett att någon annan här kan den fortfarande ?)

REDOVISNING AV INSAMLINGSRESULTATET

Efter hemkomsten från fältarbetet påbörjas redigeringsarbetet. Jag har redan tidigare påpekat, att man inte skall sovra bort fakta ur redogörelsen, bara för att man själv tycker att de är onödiga. Man skall å andra sidan inte heller i sin originaluppteckning rekonstruera t.ex. en dans efter eget tycke eller andra uppteckningar, om något skulle visa sig vara ofullständigt. Rekonstruktioner får man vara så god att spara till danslagets instruktionsbok, men även där bör man påpeka att det rör sig om en rekonstruktion.

Min förhoppning är att det snart skall utarbetas ett datasystem, som lämpar sig för dansregistrering, varvid uppgifterna inmatas från standardblanketter. Till dess finns det inget vedertaget system för utskrift av en danstraditionsuppteckning. Man kan dock rådgöra med de centrala arkiven om deras önskemål om utseende på utskriften. Band resp. filmrullar förses med löpnummer och en kort innehållsförteckning, t.ex. bandnummer, sagesmans namn och yrke, sagesmannens bostadsort, födelseort och födelseår samt ett kortfattat sammandrag av innehållet.

Vilka skall ha tillgång till uppteckningen ? Detta har varit en känslig fråga. Många privatpersoner har gömt undan sina uppteckningar och inte låtit de vetenskapliga institutionerna ta del därav. Jag hoppas att min uppsats har fått de insamlingsintresserade att inse att deras arbete är för värdefullt för att gömmas undan från forskarna av egoistiska skäl. Vilka bör då få tillgång till resultatet ? Upptecknaren vill naturligtvis behålla en kopia, likaså skall föreningen ha en, ifall den ekonomiskt eller på annat sätt har bidragit till fältarbetet. En kopia bör dessutom gå till något av de centrala eller regionala arkiv jag räknar upp nedan. Detta för att materialet bättre skall nå forskaren. Troligen kan man med arkiven träffa någon form av ekonomisk uppgörelse för de utlägg man åsamkat sig i samband med insamlandet.

ARKIVFÖRTECKNING

Stockholm

Svenskt Visarkiv
Observatoriegatan 17, 113 29 Stockholm
(Centralarkiv för visor och folkmusik. Materialet täcker hela Sverige. Arkivets insamlingsverksamhet i fråga om dans är ännu inte fullt utredd, men man tar gärna redan nu emot material.)

Nordiska Museets arkiv
Djurgården, 115 21 Stockholm
(Allmänt folkloristiskt arkiv med täckning över hela landet.)

Lund

Folklivsarkivet
Finngatan 8, 223 62 Lund
(Täckningsområde: material från Götaland, främst de södra landskapen.)

Göteborg

Västsvenska folkminnesarkivet
Jungmansgatan 24, 413 11 Göteborg
(Material från västra Småland, Halland, Västergötland, Bohuslän, Dalsland och Värmland.)

Uppsala

Dialekt- och folkminnesarkivet
Östra Ågatan 27, 753 22 Uppsala
(Material från hela Sverige utom södra Småland, Blekinge, Skåne, Halland och Bohuslän.)

LITTERATUR OM UPPTECKNINGSARBETE

Arill, David: Folkminnesinsamlingen i hembygdsföreningarna, Lund 1930.

Blom, Jan-Petter: Diffusjonsproblematikken og studiet av danseformer. i: A. M. Klausen (red.): Kultur og Diffusjon, Kristiansand 1961. (Förf. har redogjort för sitt uppteckningssystem i flera uppsatser men endast denna har utkommit i tryck.)

Fältarbetet. Helsingfors 1968

Goldstein, Kenneth S: A Guide for Field Workers in Folklore. 1964.

Hutchinson, A: Labanotation. New York 1954.

Hvarfner, Harald: Kulturhistoriska museer och arkiv. Linköping 1959.

Ljung, Sven: Hembygdsforskaren och de offentliga arkiven. Luleå 1965.

Sydow, C.W. v.: Folkminnena och deras insamling. Råd och anvisningar. i: Folkminnen och Folktankar, Bd I, s. 177-216. Lund 1914.

1970

1970 års verksamhet har varit omfattande. Nya ideer och uppslag har provats, många positiva erfarenheter har vunnits.

Våra gemensamma arrangemang har varit genomgående lyckade och nått många människor utanför organisationerna.

Ett positivt gensvar från allmänna organisationer och institutioner har ytterligare förgyllt bilden.

Jag ber att få tacka alla medlemmar inom Sörmländska Ungdomsringen och Södermanlands Spelmansförbund för det gångna året och önska en god fortsättning under 1971.

Sörmländska Ungdomsringen

Sune Åhberg

Nils Olsson:

En beskrivning över Gullik Alfred Falk i Bergsjö och hans fantastiska mytologi över de äldre spelmännen i västra Medelpad under en svunnen tid, "De tre spelen", som ingen människa hade hört talas om förrän Medelpadshäftet av Svenska låtar kom ut i tryck. Samlade berättelser från personer, som hade haft kontakt med dessa spelmän under deras livstid.

Det första betyget om Gullik Falk som spelman fick jag vid ett bröllop i Ånge pingsthelgen 1913. Jag spelade tyvärr dragspel den tiden. När dansen pågått en stund, kommer fyra stycken gamla Borgsjöbor (som i ungdomen dansat efter Spel-Gulles musik) fram till mig och säger: "Nog är det själva faen, att vi skall vara på gästabud och inte få dansa en "Gam-polska". "Ja, är det bara en gammel-polska ni vill dansa, så nog går det bra, alltid", svarade jag och så spelade jag en polska efter "Spel-Jösse i Hjältan". Torp, vilken han skulle hava lärt sig av Nicken i Gimforsen en midsommarnatt. Det blev en hejdundrande polskedans och jag fick lov att spela om polskan tre gånger, innan de blev belåtna för den gången, men det blev fler polskor under dansen i fortsättningen. Efter den första polskan kommer gubbarna fram till mig och säger: "Å här sitter du, din förbannade faen där och spelar gammel-polskor på d r a g s p e l och spelar den riktigt också, så att det går att dansa efter den, men det är inte Fielen ändå. Å så skall vi ha en så förbannat berömd spelman här i socknen och vi kan inte anlita honom för att spela på ett gästabud, för han spelar bara "Dö-musiken" den faen, han duger att spela för herrskapen som inte begriper bättre."

Under de tre år som jag bodde i Borgsjö hörde man aldrig talas om att Gullik Falk spelade på någon enda tillställning medan jag, trots dragspelet, fick spela på ett flertal bröllop, danser och kalas.

Alla äldre Borgsjöbor som jag talade med om Gullik Falk sade med en mun: Gullik Falk spelade så att man inte visste om man skulle dansa, gå eller krypa efter hans musik. Det var visserligen lite "Hammel" efter Spel-Gulles låtar, men han hade krusat till dem, så att man inte kände igen dem och så hade han ingen takt i det han spelade, utan det var ett evigt vinglande hit och dit, så vi vill inte på några villkor anlita honom att spela på våra tillställningar.

Ett bevis för Gullik Falks stilvidriga utformning av de äldre spelmännens låtar fick jag vid en basar på Sundsvalls Teater hösten 1923, där Fränsta Gilles Folkdanslag uppträdde. Spelman var Anton Högerberg, biträdd av Gullik Falk. Efter dansuppvisningen spelade Falk en polska, som han uppgav vara efter "Spel-Gulle". Falk spelade på sitt vanliga vis och jag tog mig friheten att gå fram till honom och säga: "Det där var en ovanlig polska." "Ja, det är en äkta "Spel-Gulles" polska", svarade Falk. "Det måste vara fel", sade jag."Spel-Gulle spelade så att det gick att dansa polska efter låten." "Spel-Gulle spelade på två vis", svarade Falk."han spelade på ett vis när de skulle dansa och på ett vis när de skulle höra på låten." "De gamla spelmännen spelade låten likadant vare sig de spelade på bröllop, dans eller begravning", svarade jag, men det ville inte Falk höra på. Han smet in i en loge och drog igen dörren efter sig. Han undrade väl över vad det där var för en tokdåre, som inte förstod sig på "Förädlad Folkmusik".

Nästa bistra kritik uttalade Professor Sven Kjellström 1928 här i Sundsvall.- Den sista spelmanstävlingen i Sverige avhölls här i staden då, sista veckan i september. Kvällen före tävlingen hade färghandlanden John Schönning inbjudit juryn till middag i sitt hem.

Schönning var intresserad spelman och spelade ofta tillsammans med disponent Nilsson på mejeriföreningen här. Veckan efter tävlingen hade de en spelkväll tillsammans och jag var inbjuden att övervara densamma. När de spelat en stund blev det kaffedrickning och då berättade Schönning följande från middagen hemma hos honom:

Då vi gjort ifrån oss middagen och sedan satto vid kaffebordet, så säger Professor Kjellström följande: "Vi kan icke ännu en gång blamera oss med att ge Gullik Falk första pris, men vi vill ej heller degradera honom, för att därmed upplysa publiken om, att vi tidigare ej haft begrepp om vad saken gäller, utan vi får i stället ordna det så, att alla som har fått första pris tidigare, nu i stället får ett "Hederspris" och så får vi låta yngre spelmän, som behärskar området, komma fram och göra sig gällande."
Vid ett samtal som jag hade med Professor Kjellström om Gullik Falk, yttrade han följande: "Gullik Falk var mycket skicklig fiolist (han sade icke spelman), när han 1910 var med på första Riksspelmansstämman på Skansen i Stockholm. Men nästa gång han var med, då hade det blivit lite för mycket pizzicatto och flageoletter i hans melodier och när han 1928 var med sista gången, då var det bara pizzicatton och flageoletter men ingen melodi.

I ett brev till mig skriver Professor Kjellström bland annat:
Man bör betänka, att polskan har blivit en ursvensk musikform, som icke längre dansas, men bör, liksom menuetten från en svunnen tid, framföras i det tempo, som betingades av dansen för att komma till sin fulla rätt.

I ett brev från Olof Andersson uttalar han sig sålunda: Du har rätt i vad du skriver om Gullik Falk. För i hans spel fanns ej något som vi här kan kalla för "Spelmansmässighet", men tiden tillåter ej att gå in på den frågan nu, utan vi får taga upp den sedermera. (Man kan fråga sig varför: Jo, åtminstone tre framstående personer levde ännu av dem som på sin tid satto i Svenska Folkmusikkommissionen och det hade ju varit tråkigt för dem att få paradera inför allmänheten och därmed bevisa sin okunnighet och samtidigt hur de blivit narrade av Gullik Falk om arvet efter Olof Johan Ekberg i Östanå, Borgsjö. Se mera om det längre fram i denna skrift.)

En äldre broder till Falk, Nils Erik Falk, var boende här i staden som ägare till ett mindre hotell. Han var även spelman på både fiol och klarinett. Han berättade om hur de i ungdomen spelade till dans uppe i Borgsjö, men bara den tidens moderna dansmusik. Men var det några äldre

personer närvarande, som ville få dansa en gammalpolska, då fick jag spela ensam, för Gullik, bror min, kunde inte spela polskor och det lärde han sig aldrig. En Gullik, bror min, har ljugit och slagit blå dunster i ögonen på folk, så man törs ju inte fara upp till Borgsjö och hälsa på, för man får ju skämmas ögonen ur sig om man kommer dit.

Några undersökningar, företagna av skrivaren, löser en del av Gullik Falks utsvävningar på fantasiens område.

Sommaren 1933 besöktes Jakob Vernberg i Stöde. Vernberg var född 1846 och vid besöket 87 år gammal. Det var en äkta "Krutgubbe", som hade mycket att berätta om Jöns Ersson, "En Spel-Jönsch i Ede". När Jakob var 12 år gammal, fick han börja som lilldräng hos bonden i Ede, Stöde. En av hans främsta uppgifter var att skjutsa Spel-Jöns till de bröllop, kalas och lekstugor där han skulle spela.

Under samtalet med Jakob Vernberg kom jag att beröra "Marknadspolskan efter Spel-Jöns" och att han varit till Hudiksvall och spelat på en marknad och på vägen hem blev han överfallen av några rånare. Men Spel-Jöns hade tagit fram fiolen och spelat en polska med så bedövande verkan, att rånarna började dansa på vägen och till slut föllo medvetslösa omkull och blevo liggande. Då passade Spel-Jöns på att avlägsna sig från det otrevliga sällskapet. När jag berättat detta, så skrattade Jakob Vernberg och så sade han:"Hæsse gösse, é dænne é bære sager hä, je hörle allter tå, att en Spel-Jönsch vå te Hudiksvall naen gång å åller hag hört att han bleve överfallen tå nåra rånare inte. Näe, é dænne é bære sager hä." (Huga gosse, det där är bara sagor det. Jag hörde aldrig talas om att Spel-Jöns varit i Hudiksvall någon gång och aldrig har jag hört att han blivit överfallen av några rånare inte. Nej, det där är bara sagor det.)

14 dagar efteråt var jag i Alby och besökte William Falk, son till då avlidne Gullik Falk.

Vi satt och gick igenom Gullik Falks efterlämnade notsamling och så nådde vi fram till "Marknadspolskan". Då frågade jag William Falk: "Är den här polskan äkta eller har pappa din gjort den?" "Ja, den har pappa gjort. Vi satt vid skodisken och lappade skor och bäst det var började pappa på att vissla och så steg han upp och tog fiolen och spelade polskan och sedan skrev han den på Spel-Jöns med åtföljande historia, så den har pappa gjort." Detta är ytterligare ett bevis för Gullik Falks frodiga fantasier på den folkliga musikens område här i Medelpad.

Mera finns, ett kommer här. När Medelpadshäftet av Svenska Låtar utgavs från trycket 1928, hade Olof Andersson icke tillfälle att övervaka redigeringen. Men då trycket var färdigt, for Olof Andersson upp till Alby och talade med Gullik Falk. Då hade Falk erkänt för Olof Andersson, att han själv komponerat valsen "Grottekvarnen", som han tillskrivit Spel-Erik och Spel-Jöns i Stöde.

Olof Andersson säger: "Då jag kom hem till Stockholm, gick jag igenom Falks låtar i Medelpadshäftet och med ledning av "Grottekvarnen" kom jag till den slutsatsen att Gullik Falk själv hade komponerat de flesta av de låtar, som han falskeligen tillskrivit Spel-Gulle i Sillre, Borgsjö, Spel-Erik i Viken, Torp och Spel-Jöns i Ede, Stöde, men då var det för sent att göra någonting åt det. Och till yttermera visso har det icke lyckats att hos någon annan spelman i Medelpad spåra en enda fras i deras låtar, som har samröre med de av Falk komponerade.

Gullik Falks fantasiprodukt om att han för Folkmusikkommissionen omtalat, att Olof Johan Ekberg i Östbyn, Borgsjö, på sin tid uppteckna alla låtar efter Spel-Gulle i Sillre, Spel-Erik i Viken och Spel-Jöns i Ede, samt att vid Ekbergs frånfälle 1894, då fick Falk ärva denna notsamling och därför var han den ende spelman här i Medelpad som hade de äldre spelmännens låtar i oförvanskat skick. Hur förhåller det sig i verkligheten med det? Jo, den notsamlingen har aldrig funnits till, den fanns bara i Falks fantastiska fabuleringskonst.

År 1954 reste skrivaren till Frövi och besökte handlanden Karlsson med fru i och för kontroll av Falks uppgifter. Karlsson var systerson till Spel-Gulle och fru Karin var dotter till Olof Johan Ekberg. Vid mitt samtal med dem tog jag fram Medelpadshäftet och visade dem på Falks uppgift om arvet av de uppteckna låtarna. Då utbrast fru Karlsson:"Å herre min je för en karl till att ljuga! Han var ju inte släkt med oss, så där hade han intet att hämta och pappas fioler och notsamling dem tog jag reda på och de har vi här. Pappa har inte tecknat upp några låtar efter spelmän. Han hade inget intresse för dem, utan han sade alltid: Det är ingen musik som de utför, det är bara dunder och brak, gnissel och gnäll, men ingen musik." Där föll åter en av Falks uppgifter till marken. Vid genomgång av Ekbergs notsamling befanns den i huvudsak bestå av konsertmusik av olika slag, däribland en hel del violinkonserter av den tidens ledande violinkonstnärer. Men där fanns en polska, komponerad av Ekberg 1885 31/5. Jag tror inte att någon spelman nu för tiden vill förnedra sig att spela den för publik, för den är stilvidrig i högsta grad.

En annan av Falks uppgifter faller även till marken. Under 1940-talet spelade Olof Andersson, professor Sven Kjellström och Sven E Svensson låtar i radio. Vid ett program talades om Lapp-Nils. Falk hade uppgivit att på byggmästare Sellbergs bröllop 1858 i Ovansjö, Borgsjö, så skulle det varit själve Lapp-Nils som stod för musiken. Till detta bröllop hade Spel-Gulle i Sillre och Spel-Jösse i Hjältan infunnit sig i akt och mening att på något vis lyckas med att trolla på fiolen. De hade vidtalat en person att gå in på logen där spelmannen satt och spelade samt undersöka, om det fanns möjligheter att förgöra fiolen för spelmannen. Den vidtalade spionen hade emellertid kommit ut och talat om för de bägge trollkunniga spelmännen, att det var nog inte möjligt att utföra något trolleri den här gången, för Lapp-Nils satt och spelade med svartkonstboken framför sig. Det var en underlig bok. Det fanns inga bokstäver i den, bara svarta prickar och streck och med detta besked fick de båda spelmännen avlägsna sig från platsen med oförrättat ärende.

Johan Ångström, född i Ånge 1846, var i sina föräldrars sällskap med på bröllopet, som räckte i tre dygn. Ångström berättar: "På bröllopet spelade en gammal Borgsjöspelman, Jon Månsson Broström, och när han såg att det fanns några skickliga polskedansare på golvet, då

spelade han sin paradpolska, som han ej spelade när som helst. När han spelat polskan färdig, steg brudgummen (själv duktig fiolist) fram på golvet och klappade i händerna och så sade han: Om jag finge leva i 100 år och öva mig varje dag på fiolen, så tror jag inte att jag skulle kunna lära mig att spela lika vackert på fiolen som en Jo Mångsa Broström gör."

Johan Ångström var 12 år och på väg att bli spelman. Om nu en sådan beryktad spelman som Lapp-Nils skulle ha spelat på bröllopet, så är det fullt naturligt att Ångström skulle uppmärksammat det, men han nämnde ej denne. Bröllopet gick av stapeln 17 år innan Falk föddes, så han kunde ej hava några minnen därifrån, utan man får med till sanning gränsande visshet konstatera, att Falks uppgifter är ett alster av hans mer än vanligt frodiga fantasi.

Under år 1910-1912 spelade Henning Larsson i Boda, Torp, tillsammans med Gullik Falk och reste runt om i landet. Däribland spelade de på Restaurant Continental i Stockholm, varenda kväll under en månad. Henning Larsson har berättat följande från den tiden: "Falk och jag satt uppe på vårat rum under förmiddagarna och gjorde låtar på löpande band under vår fritid för att ha nya låtar på programmet varje kväll."

Vid tal om Spel-Erik i Viken och hans låtar, så påvisade Rudolf Halvarsson i Fränsta en Spel-Eriks vals ur Medelpadshäftet och så spelade han den för Henning Larsson. När Halvarsson spelat valsen färdig, så säger Larsson:"Vad fan tänkte Falk på, har han skrivit den där på Spel-Erik? Den där valsen gjorde jag, när vi spelade på Continental."

Vid en genomgång i häftet av de låtar som voro skrivna på Spel-Erik, befanns de flesta av dem vara komponerade av Henning Larsson.

Ett stort fel begicks av Folkmusikkommissionens medlemmar, när de icke anhöll hos Gullik Falk att få se den av honom omtalade notbok, som han påstätt sig fått ärva efter Olof Johan Ekberg, Östbyn, Borgsjö. Vad Falk då skulle hava svarat, det har man ingen aning om, men med vetskap och kännedom om hans frodiga fantasi får man väl antaga, att han hittat på någon orsak som hindrade honom från att inom den närmaste tiden kunna utlämna den till beskådande.

Ett ytterligare uttalande om Falk och hans spel:

Den jämtländske violinisten Göran O-n Föllinger (numera död) sade en gång på 1930-talet följande:"Det skulle bliva en spelmanstävling här i Sundsvall och jag hade fått anmodan att vara med som domare. Jag hade ju hört talas om Gullik Falk och det var med stora förhoppningar som jag gick till tävlingen för att få höra honom spela. Men det blev en stor besvikelse för mig. Falk spelade både suddigt och orent och han hade ej någon takt i det han spelade, utan det vinglade både hit och dit. Jag hade honom inte på poängplats i det protokoll som jag fört, men de övriga medlemmarna i juryn hade honom så högt uppsatt, att Falk fick första pris i alla fall, då han icke skulle haft något pris alls. Gullik Falk var ingen spelman, hellre skulle man kunna kalla honom "enklare underhållningsmusikant", slutade Göran O-n Föllinger sitt uttalande och det stämmer väl med övriga uttalanden som gjorts av den äldre befolkningen i Borgsjö samt av övriga nämnda sakkunniga personer.

Nils Olsson, Sundsvall

HÖRT FRÅN HÄLSINGLAND

En spelman från Hälsingland talade om en granne till honom som hade två flickor, Britta och Eva. Britta, sex år, var äldst och mycket pigg och vaken. Bland allt hon lärt sej ute i livet var en väldig massa svordomar. En dag då hon kom hem till mamma var hon mycket svår med sitt svärande. Detta föranledde modern att förmana flickan:"Jag och pappa vill inte längre ha en flicka här hemma, som bara säger fula ord."

Britta blev mycket tyst och allvarlig. Hon började packa ner sin docka och andra småsaker i en liten bag, gick tyst ut och stängde dörren. Modern gick fram och åter mellan fönstren, men såg ej till flickan. Så äntligen ringde det på dörren. Modern öppnade och där stod Britta. Buttert säger hon till mamma:"Du kan väl åtminstone tala om var fan jag skall ta vägen!"

S N Tre Rosor

VÄSTSVENSK ARKIVFORSKNING
(ur Gbg:s distrikts jubileumsskrift)

En redovisning av erfarenheter från västsvenska uppteckningar om dans.

Förutom alla folkdansare, som för nöjes skull ägnar sig åt folkdans, finns det ytterligare åtminstone en kategori människor, som delvis ägnar sig åt samma ämne, nämligen folklivsforskarna. De har med såväl dans som sånglekar i sina forskningsobjekt.

Vid Göteborgs Universitet har Institutet för folklivsforskning sina lokaler på Jungmansgatan 24 i nära anslutning till Slottsskogen. Grunden till detta institut lades år 1919, då Västsvenska folkminnesföreningen (VFF) bildades på privat initiativ. Till en början bedrevs verksamheten med anslag från Hvitfeldtska stipendieinrättningen, men från och med 1926, då Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs Högskola (IFGH) inrättades, huvudsakligen med lotterimedel. Den förste juli 1962 anslöts institutet efter särskild utredning och på hemställan av större konsistoriet till Göteborgs Universitet. År 1966 ändrades institutets namn till Institutet för folklivsforskning vid Göteborgs Universitet.

De uppteckningar som institutet administrerar och utökar, kan sägas vara av två slag. Dels sådana som berättarna själva nedskrivit, ibland inspirerade av pristävlingar, senast hösten 1969, dels sådana uppteckningar som utförts av utsända uppteckenare. Detta har medfört att en del socknar har blivit väl täckta, medan andra är sämre representerade.

Uppteckningarna, som i huvudsak kommer från landskapen Bohuslän, Dalsland, Halland, Västergötland och Värmland, omfattar cirka 250.000 sidor. De är klassificerade av institutets personal och de för folkdansare mest intressanta uppgifterna finns under ämnesrubrikerna "Lek och dans", "Klädedräkt" och "Musik". Under "Lek och dans" finns samlat såväl danser som sånglekar, men även idrottslekar och barnlekar samt sällskapslekar är inlagda under denna rubrik.

Uppteckningarna studerades delvis av Bert Pettersson under sommaren 1964, varvid bland annat "Åttamannadans från Ödsmål" samt "Ytterbyuppteckningarna" (30 sidor folkdans uppteckenade av Anders Carlsson 1953) aktualiserades. Förra året tillbringade undertecknade tillsammans med Britt och Erik Betz ett antal onsdagskvällar på institutet och plockade därvid fram och skrev av delar av dessa uppteckningar under "Lek och dans" samtidigt som vi även studerade vissa handlingar rörande riksstämman i Göteborg 1923.
Vid denna första genomgång av uppteckningarna försökte vi begränsa oss till det som vi vanligen kallar dans. Förutom par- och kontradanser har vi därvid tagit med en del tävlingsdanser och skämtdanser. Vi vill dock påpeka, att denna redovisning endast är en ren sammanställning av det genomlästa materialet och vi har således inte gjort någon större bearbetning av materialet.

Engelskan tycks, av antalet omnämnandanden att döma, ha varit en mäkta populär dans i Västergötland och södra Bohuslän. Utförandet har varierat mycket, liksom namnet. Enbart i Myckleby har det funnits två engelskor, storengelska och lillengelska, vilka sannolikt har utförts på olika sätt, men enligt berättaren skall båda ha påmint om kadrilj och menuett. För övrigt tycks denna variantrikedom ha varit genomgående för engelskan på andra ställen också. Den tycks ha dansats på många olika sätt och med skiftande antal par. Detta senare har gett dansen namn på flera ställen, exempelvis tre-, fyra- och åttamannaengelska och fyra- och sexmänning. Av de mera fullständiga beskrivningarna skall här redovisas två. Först Åttamannaengelska från Ödsmål, som många känner under namnet Åttamannadans från Ödsmål. I uppteckningen står följande:

"I åttamannaengelska kunde även ett större jämnt antal personer än åtta deltaga. Man rörde sig härvid i ring under fotombyte hållande varann i händerna. Därefter fattar kavaljeren sin dam i händerna och man dansar runt under fotombyte. Så släpper han henne och tar den nästa. Detta upprepas tills han möter sin dam. Paren rör sig hela tiden i cirkel. Nu fattar kavaljeren sin dam under armen och man förflyttar sig framåt under fotombyte. Därefter återgår man till den först beskrivna turen." (VFF 1689)

Från Björkekärr utanför Alingsås kommer följande engelska för fyra par:

"När 'fyrmanna engelska' dansades, stod alla först i ring och så dansades med lätta hopp runt första varvet 'åt rätt håll', sedan vänder de dansande om och dansar med ryggen före. Nästa tur tar männen flickorna i hand par om par. Pojkarna dansar baklänges, flickorna rätt, så byter paren då de vänder. De dansar på samma sätt, fastän pojkarna byter flickor. Nästa tur 'trär' de om varandra och så vidare."(IFGH 2683)

Polska i någon form är omnämnd från hela upptagningsområdet och det tycks ha varit så, att det fanns olika typer av polska. I Mårdaklev förekom dessutom såväl fyra- och åttamannapolska som vanlig polska. Av uppteckningarna att döma tycks polskan från början ha varit en allmänt dansad dans, men dessutom har det varit så att man kunde lägga in olika rörelser i dansen, exempelvis "slå klackarna i taket" och "sätta knäet i golvet och buga". "Riktig polska" kunde endast ett fåtal dansa och detta tycks ha varit en mycket snabb dans, sannolikt mycket individuell, men den har försvunnit i och med att utövarna har gått bort. Som exempel på polskedans kan följande uppteckning från Söne i Västergötland "Om julen på 1870-talet" anföras:

"Men så dansade man på lekarna. Den nu bortlagda polskan var mest i bruk, jemte den gamla stadiga valsen. Den manhaftige ungersvennen svängde sin dam i taket så skosulorna gav smäll mot takbjälkarne och svetten rann i strömmar. Men, hu hej, då slängdes tröjan i en vrå och gick det än värre i skjortärmarne. Ingen kände sig generad. Far i huset tog mor om livet och svängpolskan gick, så mors hemmatäljda träkam

for ur håret och fastnade i fars träskor vid dörren."
(VFF 361)

Bland kontradanserna intar Väva vadmal en framträdande plats, men vad som mest frapperar en folkdansare är, att den inte någonstans anges som svår. Förklaringen tycks vara den, att endast ett fåtal av våra turer har dansats och då främst den tur, där ett par agerar springpar (spolpar). Dessutom har på en del platser tureria som innehåller bågarna och slingern (skälet) förekommit. Från Högerud i Värmland berättas följande:

"Man stod par om par, o så fattade varje par varann i båda händerna o vände sig mot varann. Så drog sig ett par åt ena sidan o nästa par åt andra sidan, o så undan för undan, på det viset bildades ett 'skäl'. En annan tur i leken var att vartannat par gick under ett annat pars uppsträckta armar, o vartannat par smög under nerfällda armar. De som smög, ställde sig sen o höjde armarna, o sen gick nästa par under dessa o stannade med nerfällda armar, o så smög nästa par under."
(IFGH 3679)

Från Sundals-Ryr i Dalsland finns endast turen med bågarna upptecknad:

"När di skulle väva vadmal så höll di ihopa två och två, en gosse och en flicka. Ett par höjde armarna och ett par sänkte armarna, och så kom det ett par och sprang igenom ömsom under och över. Och när di hade kommit igenom hela raden så stannade de där och så var det nästa par, så det var inget slut på't."
(IFGH 1516)

Slutligen finns en annan enkel uppteckning från Sexdrega i Västergötland:

"De ställde sig i par, det ena framför det andra. Första paret gick emellan vart och ett av de övriga tills det kom sist. Det skulle gå mycket fort."

Första paret:

(IFGH 929)

En tävlingsdans, för vilken det finns många belägg, är Skinnkompass. Dessutom finns det väldigt många sätt att stava och uttala namnet. Intressant är också att se, hur namnet i Myckleby användes till att beteckna en dans, som mest liknar en av turerna i Hallingen:

"De två dansande satte sig mitt emot varandra på huk samt taga i varandras händer. De skulle nu i rask takt kasta fram först det ena benet och sen det andra, allt under det de hoppade runt golvet."
(VFF 724)

Utförandet av Skinnkompass är även något annorlunda i en av uppteckningarna från Valla i Bohuslän:

"Den ska vara mycket lätt som ska dansa skinkapärs, en, två, tre, fyra, fem och sex, skinkapärs. Man skulle hoppa med benen i kors på två golvtiljor."
(VFF 1801)

Samma sätt att dansa, men på två golvspringor, kallas i Sunnemo i Värmland att dansa på skarva. Från Sunnemo finns emellertid även en beskrivning av den vanliga skinnkompassen, men den benämnes där Dansa på strå. Från Valla i Bohuslän finns slutligen en andra uppteckning, som har följande lydelse:

"Då man dansade skinkapärs ritade man ett kors på golvet och hoppade så att benen kommo korsvis och fötterna i snett motsatta avd. av korset."
(VFF 1020)

Att dansa björn har varit ett kraft- och uthållighetsprov på många ställen. Då har den oftast utförts på ett sätt, som beskrives från Rundskoga i Värmland:

"Vid 'Björndansen' skulle de lägga sig på golvet o dansa på täspetsarna o händerna o dansa så i takt med musiken."
(IFGH 3764)

I Eskilsäter i samma landskap användes en något svårare variant:

"En ställer sig raklång på hänner å fötter, stör hännera å föttera mot gölve. Sen höpper di öpp ett stöcke ifrå gölve och slör hännera emot varandra å på samme gång föttera - di slör di ög ihop. Se'n blir di e vänning. Di står på knä å böjer sej bakåt så di setter på hälera, så stöter di i gölve mä armboger i takt mä musiken. Se'n framstupe igen å utför samma könster som först. Så höller di på nöra gånger, men många gånger kan di inte bli för di ä tröttsamt. Då ska vara bå störke å vighet te å danse denne dansen därför ha inte så många våga sej på'n. Nu ä di bare ja å ett par te i sockna som kan den. Se'n ä han försvönnen. Ja' ha lärt mej den på trakten tå di gamle sum pröva den mö. Som musik te den ha di bruka spela 'kopparslagarn'. Dä ska' gå no i polsketakt."
(IFGH 1223)

I Forshälla i Bohuslän var Björndansen något annorlunda och dansades av två personer på följande sätt:

"Bägge står med fötterna på golvet mitt framför varandra. Så sticker den ene huvudet mellan benen på den andre och stöder sej med bägge händerna i den andres ben. Denne lutar sig fram över den förstes rygg och knäpper händerna på bakstussen på honom. Det är värst för den som är underst och skall lyfta den andre på nacken."
(IFGH 5000)

Som avslutning skall vi citera en färgstark uppteckning från Kungslena i Västergötland. Den berättar om en lekstuga på 1870-80-talet och där finns en beskrivning på en dans som kallades örfiladansen:

"Både ynglingar och flickor togo i ring, och dansen fortskred i sakta mak, under det en person dansade solo inuti ringen. Stundom närmade han sig än den ena sidan än den andra och figurerade framför någon viss person, under det han oupphörligen lätsades slå till, varvid den eller de som trodde sig vara hotade höllo upp handen för att skydda öronen. Var den som kommit inuti ringen hemma i sin sak, så dröjde det ej länge förr än det 'small' ty det var alltid någon som lät lura sig av hans konstgrepp och ej passade på. Den som sålunda blev överrumplad måste träda inom ringen, där han fick dansa bäst han kunde till dess han lyckades få 'slag' på någon annan. Svetten lackade från panna och kind och glädjen stod tillika med dammet högt i takåsen."
(VFF 441)

Detta var alltså en del av de danser, som vi funnit i uppteckningarna hittills. I fortsättningen skall vi i första hand studera de uppgifter, som finns om sånglekar samt om möjligt följa upp en del av senare års uppteckningar med intervjuer med uppgiftslämnarna, där så är möjligt.

Göran Ingermarson och Åke Melin

Arne Blomberg:

Några tankar om sortering av uppteckningar.

Uppsatserna i detta nummer behandlar själva uppteckningsarbetet; däremot behandlas ej problematiken med sorteringen av materialet. Detta är ett problem som ännu ej lösts på ett tillfredsställande sätt.

Problemet är större på musiksidan än på danssidan, då ju det insamlade materialet är så oerhört stort. Bara i vårt eget arkiv finns flera tusen uppteckningar och i hela landet finns flera tiotusentals uppteckningar bevarade i olika offentliga eller privata arkiv.

För att forskare skall kunna bearbeta det totala materialet, måste detta registreras enhetligt så att sortering kan ske efter olika sökningsmetoder.

Samarbetsnämnden för svensk folkmusik lär ha tillsatt en kommitté för att försöka lösa dessa problem och de har verkligen ingen lätt uppgift! Att systemet skall göras för dator är uppenbart. Man får då möjlighet att mata in en stor mängd sakuppgifter för varje uppteckning: Meddelare, uppteckningsort, meddelarens födelsedata, lätens benämning, angivet användningsområde osv osv. Detta är saker som man även tidigare registrerat med manuella metoder. Med data har man möjlighet att också göra en sortering efter musikaliska fakta. Här öppnar sig svindlande möjligheter för variantsökning, undersökning av spridningsvägar, influens från andra musikformer osv.

Problemet är dock att på ett relevant sätt överföra uppteckningen till datasprak. Här har man försökt en del olika metoder (se t.ex. "En tematisk katalog med Numericode, ett projekt vid SMA" av Erik Kjellberg. Sv. Tidskrift för musikforskning 1968) men ingen metod har ännu kunnat användas som standard.

De tidigt använda metoderna (t.ex. Visarkivets sorteringssystem) kräver en stor manuell arbetsinsats som förarbete. Vid en övergång till data är det önskvärt att den manuella bearbetningen av notmaterialet är så liten som möjligt. Grovjobbet att t.ex. transponera melodin till en "enhetstonart" bör överlåtas på datorn.

Troligen är det möjligt att på optoelektronisk väg direkt översätta notbilden till siffersprak.
Det är vidare önskvärt att en så stor del av melodin som möjligt inmatas, ty detta ger möjlighet till att låta maskinen utföra en sekvensanalys av ett stort material och på så sätt ta fram de musikaliska "stavelserna". Med hjälp av dessa skulle det vara möjligt att med stor relevans ersätta melodins rytm- och kanske tonalitetsmönster med en sifferkombination.

Om dessa svåra problem kan man tala länge. Det är min förhoppning, att den pågående utredningen så småningom skall presentera en flexibel och funktionell sorteringsmetodik och att statsmakterna i framtiden vill satsa på att genomföra detta mycket intressanta, men säkert kostsamma, projekt. Vi följer utvecklingen med intresse!

SJÄLVSKRIVET

Under den här rubriken finns plats för Dina egna låtar. Sänd ett notblad, gärna renskrivet i nedanstående format, till red.

Införda bidrag kommer att belönas med en bok eller annan lämplig gåva!

POLKA komponerad av Stig Söderström, Gnesta, januari 1969.

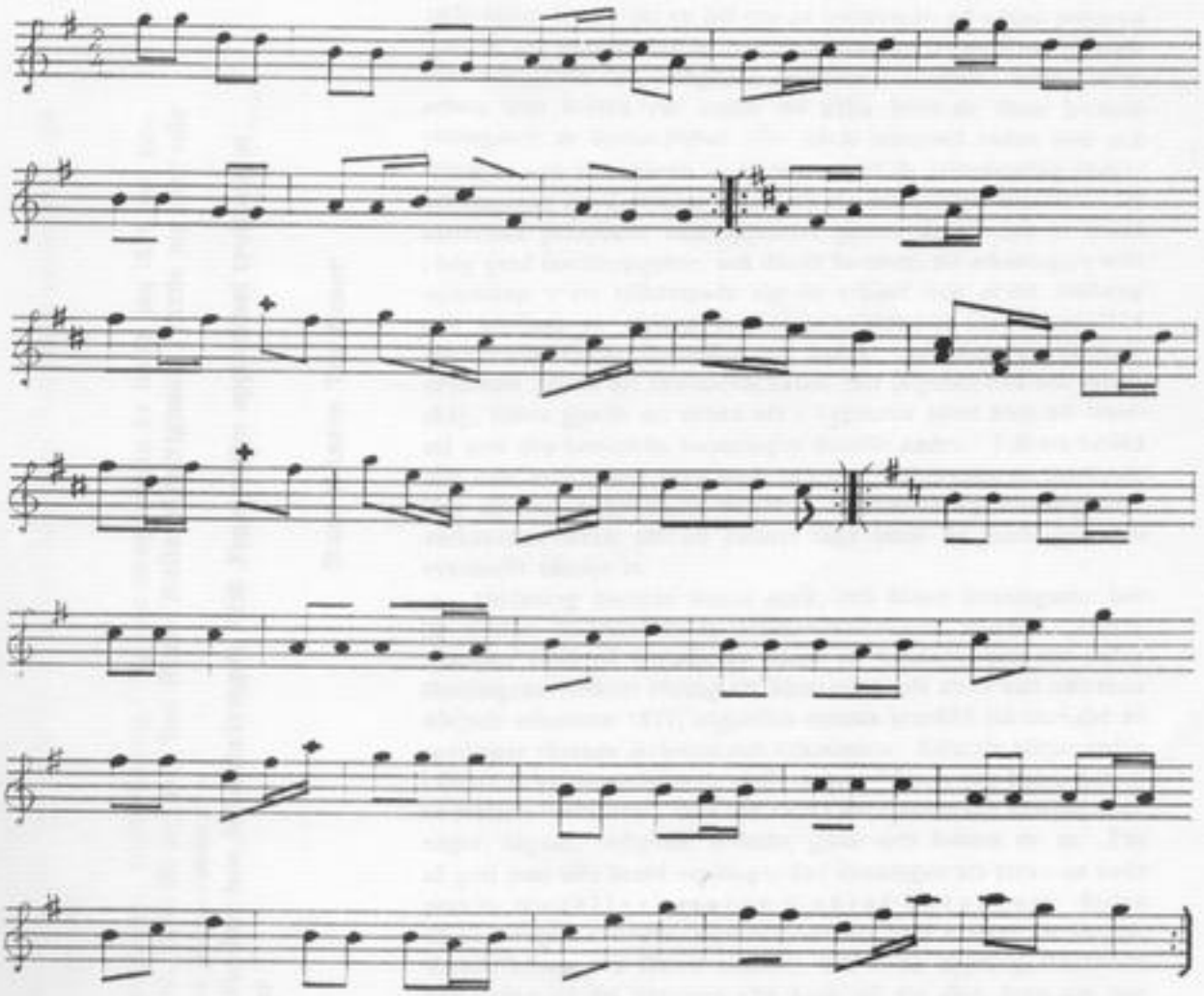

Pål-Olle sa' till mig då vi pratade låtar:

"Noter kan jag inte så bra om jag inte kan låten dom skall föreställa - då går det bra."

Fogelström, sörmlänning: "Jag var över femtio år innan jag lärt mej noterna, men då jag gick hos Blinda Kalle på fattighuset, lärde jag mej tolv låtar på en vecka."

Wetter har hos åttioåttaåringen Erik Fogelström uppteckenat trettiotalet låtar.

Sture Nilsson Tre Rosor

METALLARBETAREN GUSTAF ERICSSON

EN BANBRYTARE FÖR SÖDRALÄNDSK FOLKLIVSFORSKNING

AV GUNNAR GRANBERG

År 1856 grundades på initiativ av Nils Gabriel Djurklou "Föreningen till samlande och ordnande af Nerikes folkspråk och fornminnen", och med denna som förebild stiftades sedan under 1800-talets senare del en hel rad av föreningar, på vilkas program framför allt stod insamling och undersökning av material rörande vår forntidshistoria och vår gamla nedärvda folkkultur. Ehuru detta arbete från början var avsett att gälla även de ännu levande yttringarna av denna kultur — såväl materiell sådan som ock dialekter och folkminnen — kommo snart de arkeologiska undersökningarna att flerstädes draga till sig det största intresset. De historiska perspektiv som öppnades genom dessa voro ju också i hög grad fantasieggande, och därtill kommer, att arkeologien som vetenskap snart tillkämpade sig en erkänd och aktad ställning och uppbars av sådana forskningens stormän som Hans Olof Hildebrand, Oscar Montelius och andra. Arkeologerna förstodo dessutom att på ett intresseväckande sätt popularisera sin vetenskap, vilket gjorde att denna ute i bygderna snart kom att framstå som den nationella forskningen framför andra. Till att berika den ville man gärna vara med; det blev i viss mån en modesak. Vad däremot folkminnena beträffar, inskränkte sig föreningarnas verksamhet oftast till att passivt taga emot de samlingar som eventuellt sändes in.

Undantag härifrån finnas dock, och bland föreningarna bör då främst Södermanlands fornminnesförening nämnas. Denna stiftades 1860 på initiativ av lektor H. Aminson, och när sedan föreningens tidskrift Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria började utkomma 1877, utgjordes dennas innehåll till stor del av samlingar rörande dialekter och folkminnen. Sålunda börjar redan i första delen en omfattande ordlista över "Åkers och Öster-Rekarne Härads Folkspråk", men där finnes även ansenliga samlingar av sagor, sägner, ordspråk, ordstäv, gåtor och folktro m. m. För så gott som alla dessa samlingar har föreningen att tacka en enda person, metallarbetaren Gustaf Ericsson. Redan då föreningen stiftades, kallades han att vara ombud för Fogdö, Vansö, Länna och Barva socknar, och detta uppdrag förvaltade han sedan på ett hängivet sätt ända till sin död, även om han under sitt uppteckningsarbete gick något utanför det begränsade område, som utgöres av de nyssnämnda socknarna.

Det som publicerats i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria utgör emellertid blott en mindre del av Gustaf Ericssons samlingar. Den större delen befinner sig fortfarande blott i manuskript och har därför också blivit jämförelsevis föga utnyttjad. De

Den bekante spelmannen och musikdirektören från Jämtland, numera verksam i Nacka, Artur Nestler sade i en framspelning vid en av Spelmansgillets i Stockholm månadsträffar:

" Jag besöker ofta den gamle storspelmannen då jag kommer till Borgvattnet och en gång frågade jag honom:

- Du måste ha mycket noter som har så många låtar?

(forts. nästa sida)

av samlingarna, som tillhöra Södermanlands fornminnesförening, befinna sig nu som deposition på Landsmålsarkivet i Uppsala, vilket i sin ägo även har en samling rörande materiell kultur, från början avsedd att publiceras i tidskriften Svenska Landsmål. Till samma arkiv har även överlämnats en serie uppteckningar, som Gustaf Ericsson dels 1875 medförde till Uppsala och där överlämnade till Södermanland-Närkes studentnation, dels senare — 1875—78 — samt 1880 insände till samma nation. Utom på Uppsala landsmålsarkiv finnas slutligen en del samlingar gjorda av Gustaf Ericsson i Vitterhetsakademiens arkiv och på Nordiska Museet.

Vad själva kvantiteten beträffar, kan nämnas, att Gustaf Ericssons samlingar omfatta ungefär 6,000 sidor folio, 600 sidor 4:o, 2,500 sidor 8:o jämte åtskilliga anteckningar på blad av ännu mindre format. Och dessa samlingar behandla snart sagt alla sidor av den nordsörmländska allmogens liv. De innehålla sålunda vidlyftiga ordsamlingar, sägner, sagor, folkvisor, gåtor och ordspråk, uppteckningar rörande kloka gummor och gubbar och deras ordinationer, redogörelser för livets och årets högtider, d. v. s. för födelse, bröllop, död och begravning, helgerna o. s. v., men det finns även uppteckningar om vardagsarbetet, om åkerbruk och boskapsskötsel, om skogar, ängar och vägar, om husgeråd och klädedräkt, om byns liv i helg och söcken o. s. v.

Hela detta arbete är gjort med kännedom om och en förståelse för allmogen och dess liv, som blott en av dess egna söner kan besitta. Allt är äkta. Dessa samlingar kommo vidare till under en period, då det i övrigt endast på mycket få håll i vårt land gjordes folklivsuppteckningar. Om man under en längre tid för en vetenskaplig undersökning rört sig med yngre material, d. v. s. sådant som under de sista årtiondena uppteckenats genom våra folkminnesarkivs försorg och sedan tar itu med Gustaf Ericssons material, så märker man strax, att man här når tillbaka till ett äldre skikt. Jag skall ta ett exempel. En av hans uppteckningar innehåller följande:

"För mycket länge sedan, då slättbygdens inbyggare idkade boskapsskötsel och hade fäbodar uppe i skogarna, hölls därstädes rigtigt hushåll av tjenarinnor, som använde boskapens avkastning till sitt husbondfolks nytta. En piga förestod en sådan fäbod och idkade hvarjehanda göromål emellanåt. På ett ställe hade en sådan piga väfning för sig, och just på en lördagskväll, som hon satt i sin väfstol, kommo en hop folk till henne och en av dem säger: 'Hållt opp med din bult, bult, för i mårå ska du stå bru me min bror breskägg!' Pigan blef förskräckt öfver det ovanliga att se så mycket folk och förande sådant maktspråk. Men hvad skulle hon göra? — Jo, en fäbods trognaste och viktigaste tjenare, vallhunden, som var mycket väl inlärd till hvarjehanda värf, afsändes oförmärkt till hemmet, hvarest man genast förstod budbäraren och att fara var å färde. Hjälp ankom ock i rättan tid, eljes hade pigan blifvit bärgtagen." (Uppsala Landsmålsarkiv, nr 347: 37, s. 169).

Denna sägen är uppteckenad i Hammarby socken ett stycke nordväst om Eskilstuna. Som av innehållet framgår, är det en fäbodsägen, d. v. s. händelsen utspelas på en fäbod. Sägner av alldeles denna typ äro talrikt representerade i det nutida folkminnesmaterialet, men sydgränsen för sägnen följer nu en linje, som går

– Nej, dom där prickarna är så besvärliga att jag spelar hellre utan dom", svarade äldersmannen.

Det vill jag säga till mitt auditorium, att det finns väl inte större folkmusikdödare än dessa "svarta prickar", så akta er för dem." (Tänkvärt.)

Sture Nilsson Tre Rosor

från norra Bohuslän genom södra Värmland, mellersta Västmanland och nordöstra Uppland upp till Bottniska viken. Denna gränslinje utgör samtidigt sydgränsen för fäbodbebyggelsen omkring 1900. — Pa Gustaf Ericssons tid fanns det således muntliga traditioner om en forntida fäbodbebyggelse i norra Södermanland, alltså ett gott stycke söder om det nuvarande fäbodområdet.

Som jag nyss nämnde, äro blott en mindre del av Gustaf Ericssons samlingar publicerade i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. Därjämte har visserligen under senare år en del blivit avtryckt i Strengnäs tidning, och det är meningen, att detta så småningom skall komma ut i bokform, men det utgör en försvinnande liten del av det hela. För forskningen, såväl för den internationella som för den mera internt svenska, liksom även för hembygdskunskapen skulle det vara av oskattbart värde, om dessa samlingar kunde publiceras i sin helhet. Det vore ett monumentum ære perennius över Södermanlands gamla nedärvda folkkultur.

Den tryckta litteraturen lämnar oss i okunnighet om Gustaf Ericssons födelseår, men kyrkoböckerna för Härads socken veta, att "Per Gustaf Eriksson" kom till världen i det lilla knekttorpet Ericsberg den 28 september 1820[1]. Hans far var kyrkvaktmästaren och förre soldaten Eric Käck (* 1784, † 1845) och modern Anna Stina Carlsdotter (* 1789, † 1861). Kyrkböckerna visa även, att han kom till Eskilstuna, men att han därifrån 1845 flyttade tillbaka till Härad. I en husförhörsbok står antecknat om honom, att han "warit i GuldSmedsLära i åtskillige Städer".

Om sin skolgång och sin verksamhet som kringströvande guldsmedsgesäll har emellertid Gustaf Ericsson skrivit en självbiografi — publicerad i Strengnäs tidning. Enligt denna biografi, som är skriven på dialekt, icke så litet raljerande och ibland burlesk, skulle en av hans förfäder varit präst i Länna socken i Södermanland. Fadern, som var soldat, deltog i finska kriget 1808—09 liksom även i fälttåget mot Napoleon. Hans första hustru dog, och då "gifte han sej me Dal-Kajsäs Annä Stinä, A ja kom te, å Post-Jonäes å Gunilljus i Körkbyn å Klöckär-Majä å nän mir te, kan ja tro, va fadder att mej". Gustaf Ericsson visade tidigt läsanlag, och tack vare understöd av prästen och sockenborna kunde han sättas i skola i Strängnäs. Härads sockenstämmoprotokoll från 1832—1833 utvisa, att "Afsk. Soldaten Käcks Son P. Gustaf" under dessa år erhöll sammanlagt 17 riksdaler banko av "de Billbergska Fattigmedlen". Första gången han föreslogs till erhållande av detta understöd var det med en utförlig motivering, som på grund av den intressanta tidsbild den ger, synes mig förtjäna att anföras i sin helhet:

"7°. Till åtnjutande af Billbergska medlen föreslogos — — Kyrkvaktaren Käcks Son, som nu bevistar Scholan i Strengnäs, den sednare till någon liten hjelp till Böcker.

8°. Slutligen framstälde Ordföranden huru nyss omtalade gosse, som redan är inskrifven i Strengnäs Trivial-Schola, der han redan för sin flit och sina goda seder, vunnit ett godt vittnesbörd af sina Lärare, vore i behof af något kraftigare understöd än det hans

[1] I några yngre kyrkböcker står 22 september, men födelseboken uppgift visar, att detta måste vara en felskrivning.

Fattiga Föräldrar förmåtte gifva. Och — ehuru Ordföranden i en tid, då utgifter voro af snart sagdt namnlösa slag, ogerna vill falla någon af Församlingens Ledamöter med sådant besvärlig, kunde han dock ej annat än följa sitt hjertas känsla och hos hvarje välsinnad vänn af upplysning och m[änni]skovett, anmäla nämnde gosses behof af understöd till oundgängliga Böcker och Chartor. Och lofvade församlingens närvarande Ledamöter att ej undandraga sin hjelp efter råd och lägenhet, då gossens Fader till Jul upphämtar sin Lön, äfvensom de föreságo sig det hopp, att de bättre lottade, Församlingens respective Herrskaper och Ståndspersoner, hvilka voro i tillfälle både att bättre inse värdet af vunnen upplysning och odling, samt ägde mer råd att understödja torftigheten, ej då den söker hyende för lättjan, men då der af m[änni]skokärleken begär ett ringa offer för sin utkomst, måtte underlätta denne hopplulle yngling, som, om han fortfar så som han begynt, med Guds hjelp ej skall gifva någon af sina välgörare anledning att ångra sin gåfva. G u d ä l s k a r e n g l a d g i f v a r e. 2 Cor 9 Cap 7 vers.

— — — — — — — — —

In fidem Protocolli
O. H o l m b e r g".[1])

De bidrag den fattige pojken på detta sätt erhöll förslogo dock ej långt, och han hade det ytterligt knappt — "ja feck ögg mångä gånger svältä", heter det. Så småningom måste han också lämna skolan. Skildringen av den fattige knektpojkens skolgång är i all sin realism ett intressant mänskligt dokument.

Från skolan kom han i lära hos en guldsmed. Han fick lära sig att "lö å pliggä å smia fingerbörär å tesklär å tocke där", men han trivdes ej med det passopparbete, som en lärling på den tiden måste underkasta sig. Han berättar om hur det kändes att gå och bära vattensåar och skulpytsar åt mästarns piga och att därunder möta sina förra gymnasiekamrater. Han gav därför sitt lärlingskap på båten och begav sig ut på landsbygden, där han vandrade omkring främst i Åkers och Öster-Rekarne härader. Han livnärde sig på att som han säger "lagä lite kramas åt pigur å tocke där", förgylla silversaker, laga snusdosor o. s. v. Förmodligen började han redan under dessa vandringar med sitt uppteckningsarbete, men härom nämner han ingenting i sin självbiografi.

Han kom också till Eskilstuna, där han lärde sig att laga gamla bössor, att ståla yxor och annat, men han trivdes ej med staden. "Där va di så djevlugä te supä, å så va di surbentä varann människä, å de vart ja me, så ja måtte hem te far min å liggä i snuskur, på di säjä, me ja lagä bena", skriver han. Att döma av den nyssnämnda uppgiften i kyrkboken skedde detta 1845, samma år som fadern dog. Enligt självbiografien stannade han sedan hemma hos sin mor, övertog torpet och gifte sig. Kyrkböckerna upplysa om, att giftermålet ägde rum 1854 och att hustrun hette Anna Helena Andersdotter och var från Hool socken i Västergötland. — Det lilla torpet myllrade snart av barn. I självbiografien 1875 uppger han, att han hade åtta barn, och detta stäm-

[1]) Härnösands socknens sockenstämmoprotokoll 14/10 1832 (Landsarkivet i Uppsala K. I. 1: 1—2). Det har framletats ur sina gömmor av Fil. lic. M. Eriksson, Uppsala.

mer med kyrkböckernas uppgifter. Redan 1877 dog hustrun, och mannen blev ensam med flera småttingar, som av grannarnas berättelser att döma just ej hade några sötebrödsdagar; ofta måste de räddas undan svälten av grannarna.

I fortsättningen av självbiografien följer en överdriven och burlesk skildring av en Uppsalaresa — det är den förut omnämnda resan för att överlämna uppteckningar till Södermanlands-Närkes

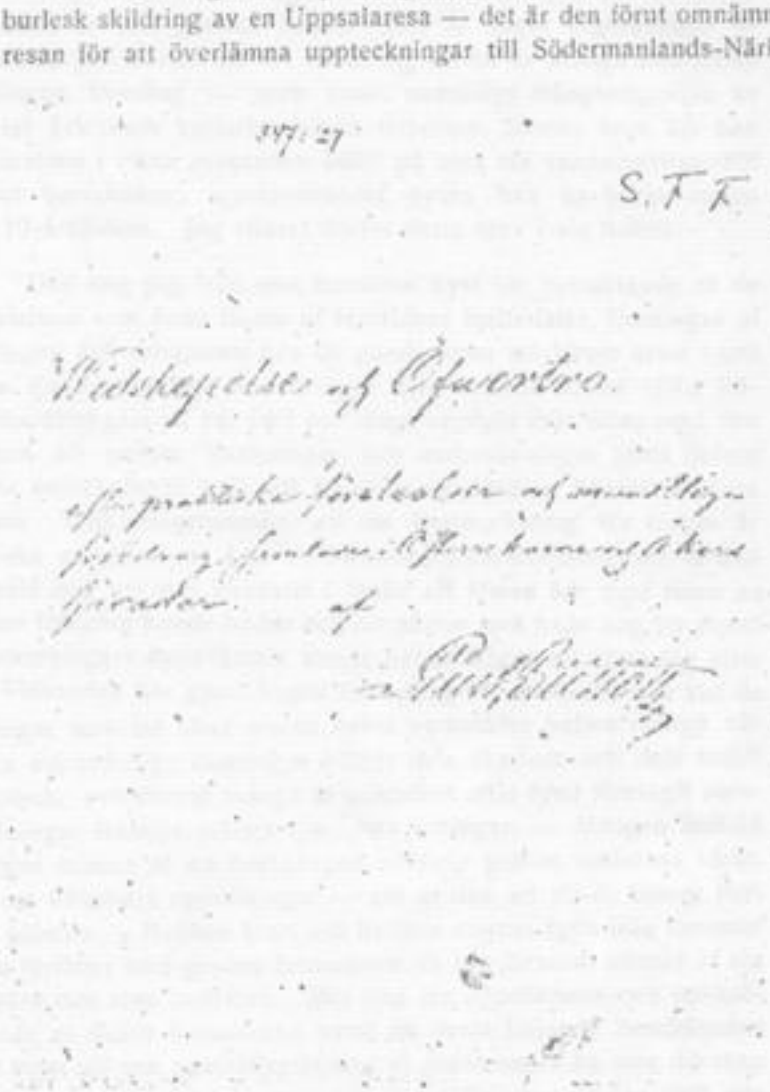

Sida ur Gustaf Ericssons samlingar med hans egenhändiga namnteckning. (Uppsala Landsmålsarkiv.)

nation. På hemvägen från Uppsala besökte Gustaf Ericsson Nordiska Museet, där Arthur Hazelius — "en döktôr" — visar honom sina samlingar — "de licksta lickä va di lefvandes dalkullo". Om Arthur Hazelius säger han, att "den där döktôrn va i alla fall en oförnuftigt beskedlig kar, för ja feck böcker ått barna, å ja fick pengär te köpä opp saker ått'n".

Självbiografien slutar med en slags betraktelse över den dåliga ekonomiska ställningen, som dock tas med ett raljerande och oförfärat humör, på vilket ingenting tycks bita. Denna självbiografi har förutom sitt tidshistoriska intresse även värde som ett personligt dokument — det ger oss nyckeln till en sida av Gustaf Ericssons väsen — men det ger oss inga upplysningar om hans starka kulturhistoriska intresse och om hur han själv betraktade sitt insamlingsarbete. Denna sida hos honom finnes däremot be-

lyst i de brev, som han under åren 1860—1893 skrev till Södermanlands Fornminnesförening och vilka nu finnas deponerade i Uppsala Landsmålsarkiv. Det första brevet är skrivet strax efter föreningens stiftande och ställt "Till Föreningen öfwer vården af Södermanlands Fornlemningar!" På sitt sätt utgör det en manifestation av den götiska andan. Det är något högtravande — måhända just därför att det riktar sig till en av många fina namn uppburen förening — men visar samtidigt mångsidigheten av Gustaf Ericssons kulturhistoriska intressen, liksom även att han åtminstone i vissa avseenden hållit på med sin samlarverksamhet sedan barndomen; myntsamlandet synes han ha börjat redan vid 10-årsåldern. Jag citerar därför detta brev i sin helhet:

"Den hog jag från min barndom hyst för betraktande af de qvarlefwor som ännu finnas af forntidens hjeltedater, lemningar af för lagen och religionen hos de gamle ännu märkbare orter samt ännu för oss synlige föränd ringar dem naturen under olika tidskiften tillskapat på vår jord har länge uppfyllt mitt sinne med den tanken att genom forskningar och undersökningar samt dervid förda anteckningar leda till framtida upplysning hvarest sådana finnas. Tillkännagifwandet uti en Örebrotidning för trenne år tillbaka att uti detta Län en formminneswårdförening var bildad styrkte mig uti min föresatts i tanke att äfwen här med tiden en sådan förening kunde bildas och att någon som hade hog för dessa fornlemningars uppsökande kunde hafwa något att rätta sig efter — Tidsandan har gjort hogen för odling mera allmän och vid de odlingar som tid efter annan hafva verkställts hafwa många sådana märkvärdiga lämningar blifvit dels skadade och dels totalt förstörda; och dervid många af snikenhet efter fynd företagit stenbrytningar framför många tjenligare odlingar. — Mången individ hellgar minnet af en bortgangen anhörig genom sinärtans tårar, genom kännbara uppoffringar — allt af den art att de innom kort äro glömda — Hvilken kraft och hvilken storhet ägde icke deremot våra förfäder som genom ärtusenden till oss förvarat minnet af sin tillvaro och sina bedrifter. Min hog för uppsökande och beskrifwande af dessa formminnen samt de derat följande bemödanden kan visst uti min samhällsställning ej annat anses än som dårskap men jag har tröstat mig med den föreställningen att jag följt min rena känsla och hog att gagna. Dessutom anser jag mig sjelf såväl som hwarje annan som dertill äger förmåga och tillfälle skyldig att meddela de upplysningar som äro att tillgå. Jag började derföre för trenne år sedan: "Strödda anteckningar ledande till underrättelse om nu befintlige fornlemningar och serskilde Naturmärkvärdigheter innom några Socknar af Södermanland" och uti de trakter jag genomströfvat finnes mycket märkvärdigt af Wikingaborgar, Större begrafningsplattser och enskilda grathögar, griftrör och bautastenar hvilka icke vore så lätt för fornforskaren att directe uppsöka — Man träffar uti villda skogen sådant och äro de af många olika sammansättningar utvisande antingen tidsåldern eller plattseroas lämpligheet. Uti de beskrifningar jag öfwer Södermanland haft tillfälle att läsa framlyser oftast det romantiska framför det antika, historiska och naturella. Min okunnighet uti ritkonsten försvårar mycket saken, men ingen som dertill ägde förmåga har funnit sig hogad att häruti biträda

Ur "Skåneman med abbotar alle", en på 1400-talet tryckt skrift.

Bättre börda
här ingen bort med sig
än mycket mannavett;
värre väghost
var ej på vandring med
än för många mätt öl.

Ej är så gott,
som gott man säger
alat för människors ätt;
ju mer du dricker,
dess mindre vet du
vart ditt vett tar vägen.

Ur Hávamál, "Den höges sång".

Sida ur Gustaf Ericssons samlingar. (Uppsala Landsmålsarkiv.)

mig — Någon Studerande som ägde medel och hog skulle antydas att taga del i dessa forskningar och skulle jag gerna meddela all den kännedom jag genom långlig erfarenhet häruti inhämtat. Och skulle mina bemödanden härutinnan vara föreningen till nöjes så skulle jag genom många vigtiga upptäckter understödja dess syftemål. Något gammalt har jag skaffat till Läroverkssamlingarne i Strengnäs och mycket torde ännu kunna uppsökas — Skulle det vara föreningens syfte att grundlägga några antika samlingar och myntsamling vore bestämd att deruti intaga något rum så hembjuder jag en sådan till inlösen. Den består af några hundrade nummer och deribland många rara. Jag har med största flit arbetat på dess förkofrande i 30 år men kan nu ej komma längre och min economiska ställning tillåter mig ej att vidare nedlägga någon kostnad derpå.

Gamla vapen, prydnader, gamla möbler och mera dylikt träffas ofta i allmogens hus på landet hvilka ofta vanvårdas och mycket är redan förstört.

Allmogens seder, lefnadssätt och språkdialect äro skiljaktiga för hvarje socken eller trakter. Så talas uti Helgarö, Fogdö, Vansö och slättbygdstrakterna i allmänhet renare språk och dermed enligare dialekt än uti skogstrakterna. Den som dagligen vistas bland en allmoge märker snarast skilnaden från den ena

trakten till den andra — Gamla nationalspråk och folkmelodier äro mycket utträngda af folk som någon tid vistats i Städerna och på Herregårdar och hvilka tros kunna införa bättre belefwenhet. Men dessas belefvenhet består ty verr! ej af annat än den råaste högfärd som till föredöme mera skadar än gagnar. Gammal vidskepelse och folktro bibehåller sig väl ehuru mången uti fräsande siden och andra förderfliga lyxartiklar begrafver sina tillgångar och pantsätter sin sjelfständighet. Sådan är tidsandan, men huru skulle en reform tillvägabringas?

Ericsberg i Härad Socken den 10 Juli 1860.

Gust. Ericsson
metallarbetare."

Brevet hade, som vi tidigare sett, till följd att Gustaf Ericsson antogs som föreningens ombud för några nordsörmländska socknar, och de följande breven utgöra också ett slags verksamhetsredogörelser, i vilka han framför allt inberättar de arkeologiska fynd han gjort — såväl fasta fornlämningar som lösa fornfynd. Att denna fornminnesinventering särskilt under de första femton åren kom att stå i första rummet beror väl förutom på den tidens arkeologiska inriktning även på de instruktioner han fått. Även under denna tid omnämner han dock så gott som i varje brev, att han håller på med sin ordsamling, på vilken han i december 1865 hunnit till G, samt att han samlar folkvisor, lekar, ordspråk, gåtor o. s. v.

I maj 1866 överlämnar han en del av sin stora ordlista till lektor Aminson och ber samtidigt om råd: "Bestämd gräns för urvalet af ord är omöjligt att bestämma då det i tidens ström oupphörligt arbetats på språkets elementar och intet hinder kunnat finnas för dess blandande — Öfwergången af det ena begreppet och uttrycket till det andra är för omärkligt — Mitt bristande grammatikaliska studium tillåter mig ej att på rena och med språkets lagar enliga grunder uppställa dem, men jag har derföre med den praktiska kunskap jag äger i provincial språket i förhållande till skriftspråket sökt genom passande ordställningar göra mig begriplig — Man måste icke allenast känna närvarande tiders [språk] man måste äfven hafwa studerat forn och medeltiden, jemte flere utländska språk för att häruti rätt kunna bestämma sig — Många ord från utländska språk inblandade hafva här en helt annan betydelse än de rätteligen hafwa — — — Slutet af listan skall wäl innom d:2. Juni blifwa färdig men inledningen! en inledning bestående af några allmännare reglor jemte förklaring öfver åtskilliga beteckningars betydelse är ju nödvändig men den fordrar en tid och ett lugn som för närvarande ej i min ställning kan erhållas i dessa dagar — Jordbruksbestyr och daglig familjeförsörjning manar mig till en helt annan verksamhet" (28 maj 1866). — I samma brev skriver han också: "Gerna skulle jag velat bevista årssammankomsten, men jag har innom mig en känsla af blygsel att i ett sådant rum uppträda alldenstund jag ej ännu mägtat få mig en hygglig rock."

Även i flera andra brev kommer hans ekonomiska armod

Visa, sjungen av Gustaf Ericsson, upptecknad av Julius Bagge.
(Nordiska Museets bildarkiv.)

starkt till synes. Så skriver han under det svåra nödåret 1868 till doktor Fontén:

"Högädle Herr Dokt: Pontén!

Jag är i en förtwiflad belägenhet. Jag har sjelf på trenne veckor varit urståndsatt att förtjena ett öre och min hustru har äfven sjuknat. Min egen sjukdom är ett swårt brännsår i venstra handen men hvilket genom oljagtiga anstrykningar och naturens egen åtgärd är på god väg till förbättring dock åtgår väl ännu en vecka innan jag kan blifwa verksam för handarbete — Detta allt och Fem barn att försörja! — och ändå dess värre att bo i en sådan trakt der ingen kan eller vill försträcka den andre en kaka bröd! Nöden och dyrheten tilltager med hvarje dag." Efter att sedan ha skildrat hustruns sjukdom fortsätter han: "Min bön är nu hör det Herr Dokt: täckte föreskrifva något tjenligt medikament för min hustru samt foga så att det kunde skrifvas på räkning å Apotheket tills jag kan få förtjena något —

Min verksamhet har nu under min åkommas swåra period mest varit egnad för litterära samlingar till fornminnesföreningens tjenst och excurtioner företages i förening dermed till yttre fornlemningars uppsökande — Skörden är ej för ringa — Jag har nära 200 Folklekar m:m:" (12 april 1868).

I maj 1882 skriver han som avslutning på ett brev: "Skulle det medgivas, att min värksamhet har något värde med sig, eller att frukterna deraf äro något värda så hemställer jag till föreningens beprölvande huru jag genom något understöd kan göra mig förtjent. Min betryckta ställning tillåter mig icke att göra hvad jag önskar och k u n d e göra."[1])

Från mitten av 1870-talet och framåt är det framför allt insamlandet av de muntliga traditionerna — "munlitteraturen", heter det vid ett tillfälle — som avhandlas i breven. "Jag har nu slagit min [mig in?] i folklifvets mysterium och märkeligt nog finnes ännu mycket som först nu kunnat framläckas icke ens af min närmaste omgifning, så länge tron är stark. Hvad skall en tillfälligtvis genomresande härreman vinna?", skriver han den 13 april 1877. Särskilt är ordlistan föremål för hans intresse, och han ber vid flera tillfällen lektor Aminson om råd och anvisningar. Av ett odaterat brev — troligen från 1878 — framgår det, att han talat med professor Carl Säve och andra i Uppsala om principer för ordlistans uppställning och dialektordens stavning. Som jag nämnde i början av denna uppsats, började ordlistan 1877 att publiceras i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, men det förefaller som om Gustaf Ericsson först mot slutet av 1885 fått kännedom härom. Han blev da långt ifrån belåten med lektor Aminsons utgivningsprinciper.[2]) I ett brev daterat den 4 januari 1886 och riktat till lektor Fehr i Strängnäs skriver han bland annat: "Jag har sorgfälligt granskat min ordlista, införd i Bidrag till Södermanlands äldre Kulturhistoria, och däri funnit många fel. Först finnas där ord, som jag icke känner igen; så äro flera

[1]) Enligt vad bevarade handlingar utvisa, erhöll Gustaf Ericsson av Södermanlands fornminnesförening under åren 1861—1879 i understöd och ersättning 301 kronor och 50 öre.

[2]) Se Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria I, s. 39 f.

ord hvarå origtigt kön äro angivna; så äro ljudbeteckningarna dels origtigt anbringade och dels bristande. — — — Alt detta sammanlagt vanställer språket och stöter örat på den som är hemma i allmogespråket. Lektor Aminson säger i inledningen (i häft) att Kantr:prosten Rietz gjort 'värdefulla rättelser och tillägg' till min ordlista, men dessa rättelser och tillägg kan jag ej godkänna. Rietz har felat; Aminson har felat, men jag vill icke ärkänna mig ha felat uti de här anförda fallen. Hvad som angår verbernas angivande för aktiva och neutra, jemte övriga former, ärkänner jag nog min svaga sida och brister i studiet av det djupare i språket. — — — Rätteligen hade Aminson bordt låtit mig granska m s c r: innan tryckning skett så hade icke några fel förefunnits — Det är helt naturligt, att en icke inföding har svårt att skriva uti främmande provinsdialekter, synnerligast som han icke haft en längre beröring med allmogen. Min princip har varit att i kinkigare fall gjort mig underrättad om personens födelseort, till och med dess föräldrars, innan jag uppteckna orden efter dess utsago — — —." Brevet i sin helhet vittnar gott om Gustaf Ericssons kunnighet och noggrannhet.

Denna kontrovers med ordlistans utgivare ledde till en fullständig brytning. Gustaf Ericsson uttalar sig i ett par brev ganska bittert om Aminson, och det förefaller som om denne under sina sista år ställt sig avvisande och oförstående till Gustaf Ericssons önskemål och synpunkter. Jag skall ej närmare ingå härpå utan nöjer mig med att anföra ett utdrag, där denna bitterhet mera allmänt kommer till synes. Det är ur ett brev till lektor Fehr med tack för ett häfte av Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria: "— — Jag finner af detta häfte som af föregående att min värksamhet icke behöver blygas för att vara offentligen ärkänd. Min samhällsställning i förening med min ekonomiska ställning har bordt förbjudit mig att beträda denna bana. Flera skäl hafva antydt att jag för länge sedan skolat aflägsna mig, men fosterlandskärleken, hogen för Sv: historien och Sv: Språket hafva ropat: Kom! — — stanna — — — värka vad du kan! — — Ja jag har varit värksam, och detta är ärkändt och måste erkännas — Jag har gjort stora och ofta kännbara uppoffringar af tid och penningar för saken och mycket mer skulle hafva vunnits sedan ärfarenheten gjort sig mera gällande men min värksamhet har som oftast varit föraktad, motarbetad och ofta nog — afvisad —" (30 maj 1888).

Det sista av de till Fornminnesföreningen ställda bevarade breven är daterat den 8 april 1893, men ännu ett senare brev är känt. Det är en skrivelse till Södermanlands landsmålsförening i Uppsala och handlar om ett tilltänkt ordboksarbete. Om sig själv skriver han här bland annat: "— — Jag är nu 73 år och Caron kanske behagar vinka mig från sin färjestad — Jag har nu i 4 år varit svårt sjuk och utan förmåga till alt kroppsligt arbete — Jag lider af hjärtförlamning och malaria, men mina själsförmögenheter tyckas icke lidit något afbräck — Ordboksarbetet blifver drygt — kanske bortåt 20,000 ord — och insamlingen är ej ännu fullt afslutad —

Jag skall nu snart resa till Stockholm och vore där villig att utan annan ärsättning än resekostnaden; kontanten mellan Stockh. o. Uppsala stå till tjenst med föreljungandet af folkmelodier —

I 1914 lät jag den 28 september följande:

Den bekante dalaspelmannen Blänn Olle hade lovat "Våra favoriter"-ledaren Gnesta-Kalle en inspelning till programmet ifråga. Nu är det så, att två av hans spelmän har anställning som violinister i Radioorkestern och på grund av sin tjänst inte kunde komma. Detta föranledde Blänn Olle att ringa till Gnesta-Kalles tjänsterum i Radiohuset och meddela:"Hördu, kan du flytta på den där inspelningen vi talade om? Serdu, den där förbannade Cellbidache har tagit mina grabbar." (Efterfrågade spelmän)

Sture Nilsson Tre Rosor